

De 'boerka' in Nederland

Een onderzoek naar de maatschappelijke integratie van
niqaabdraagsters in Nederland

Linda Arfy

De 'boerka' in Nederland

Een onderzoek naar de maatschappelijke integratie van
niqaabdraagsters in Nederland

Naam: Linda Arfy

Studentnummer: 08010420

Opleiding: Maatschappelijk Werk en Dienstverlening

Academie: Academie voor Sociale Professies

Studiejaar: 4

Opdrachtgever: lectoraat Burgerschap en Diversiteit

Begeleider: Ruben Boers

Datum: 07-06-2013

Samenvatting

Niqaabdraagsters vormen in Nederland een zeer kleine groep. Het beeld dat over hen heerst is overwegend negatief, waar de politiek en de media ongetwijfeld invloed op hebben gehad. Dit onderzoek richtte zich op de vraag hoe niqaabdraagsters de negatieve beeldvorming over de niqaab als belemmering ervaren voor hun maatschappelijke integratie. De maatschappelijke integratie is op drie gebieden onderzocht, namelijk op het gebied van onderwijs en arbeid, bewegingsvrijheid en het contact met de sociale omgeving.

Het dragen van de niqaab is een bewuste keuze die voortkomt uit een grote religieuze toewijding. Deze keuze brengt echter wel een aantal gevolgen met zich mee. Zo ervaren de vrouwen het negatieve beeld over de niqaab als belemmering om deel te nemen aan het onderwijsproces of de arbeidsmarkt. Veel scholen hebben een verbod op gezichtsbedekkende kleding en dit belemmert sommige vrouwen om een opleiding te volgen of af te ronden. Hoewel de meeste vrouwen geen behoefte hebben om buitenshuis betaald werk te verrichten, zijn er ook een paar vrouwen die dit wel graag willen. Het is voor een niqaabdraagster echter zo goed als onmogelijk om een baan te krijgen. Hoewel de vrouwen inzien dat het voor sommige beroepen belangrijk is dat men het gezicht kan zien, vinden ze dat dit voor veel functies niet noodzakelijk is en dat ze ondanks hun niqaab prima kunnen functioneren. Doordat zij hier desondanks niet de kans voor krijgen, wijten ze het niet kunnen vinden van een baan aan de houding van de Nederlandse samenleving en vinden ze dat dit niet zozeer met de niqaab te maken heeft.

Op het gebied van bewegingsvrijheid krijgen de meeste vrouwen op zeer regelmatige basis met negatieve reacties te maken wanneer ze zich in de openbare ruimte begeven. Voor een aantal heeft dit als gevolg dat ze zich minder veilig voelen en minder vaak de straat op gaan en sommige buurten in het geheel vermijden. Een aantal vrouwen gaf aan geen last te ondervinden in hun bewegingsvrijheid, maar ook zij vermijden bepaalde plekken. De bewegingsvrijheid van de meeste vrouwen wordt dus wel degelijk beperkt door de manier waarop zich men verhoudt tot de niqaab, hoewel sommige vrouwen dit zelf niet en andere wel als belemmering ervaren.

Voor de sociale contacten van de vrouwen heeft het beeld over de niqaab geen invloed gehad; de personen binnen het sociaal netwerk bestaan vooral uit vriendinnen die praktiserend moslim zijn – die hen juist steunen in de keuze voor de niqaab – en familie. De meeste familieleden waren in eerste instantie niet enthousiast over de keuze voor de niqaab, vanwege zorgen om de veiligheid, maar soms ook uit vrees voor radicalisme, maar veruit de meesten hebben het uiteindelijk geaccepteerd. In het contact van de vrouwen met de buurt is daarnaast niet veel veranderd; het contact met burens met wie de vrouwen voor het dragen van de niqaab goed contact hadden is hetzelfde gebleven, terwijl sommige andere burens, met wie de vrouwen nooit echt contact gehad hebben, afstandelijker zijn gaan doen.

Verder richtte dit onderzoek zich op de vraag of maatschappelijk werkers de maatschappelijke integratie van niqaabdraagsters kunnen bevorderen. Aangezien het probleem van de vrouwen vooral te maken heeft met uitsluiting door de maatschappij, ligt er voor het maatschappelijk werk inderdaad een rol weggelegd om hier wat aan te doen. Maatschappelijk werkers hebben namelijk de taak om mensen tot hun recht te laten komen in de samenleving en de positie van mensen die met uitsluiting te maken hebben te versterken.

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	5
1.1	Probleemanalyse	5
1.2	Opdracht en opdrachtgever	6
1.3	Probleemstelling	7
1.4	Onderzoeksmethode	7
2.	Literatuuronderzoek	9
2.1	De term boerka	9
2.2	Motieven voor het dragen van de niqaab	9
2.3	Een kolonialistische houding en de rol van de media	10
2.4	Het boerkaverbod	11
2.5	Denkbeelden over de niqaab	12
2.6	Maatschappelijke integratie	13
2.7	Maatschappelijk werk	14
3.	Draagsters en motieven	17
3.1	De respondenten	17
3.2	Motieven voor het dragen van de niqaab	17
3.3	Reactie omgeving	18
4.	Het debat omtrent de niqaab	20
4.1	Mening over het debat	20
4.2	Veranderen van het publieke debat	21
5.	Maatschappelijke integratie	23
5.1	Ervaringen m.b.t. onderwijs en arbeid	23
5.2	Ervaringen m.b.t. bewegingsvrijheid	25
5.3	Ervaringen m.b.t. contact sociale omgeving	28
6.	Maatschappelijk werk	31
6.1	Contact met maatschappelijk werk	31
6.2	Betekenis maatschappelijk werk voor niqaabdraagsters	32
6.3	Islamitisch maatschappelijk werk	32
6.4	Wat kan het maatschappelijk werk doen?	34
	Conclusie en discussie	36
	Aanbevelingen	42
	Literatuurlijst	44

1. Inleiding

De term boerka is in Nederland een verzamelnaam geworden voor alle soorten gezichtssluiers die moslimvrouwen dragen. De oorspronkelijke boerka is echter een gewaad – veelal lichtblauw – dat uit één stuk bestaat en het hele lichaam bedekt, met voor de ogen een soort gaasje. Dit type sluier wordt veelal in Afghanistan en omstreken gedragen en komt in Nederland eigenlijk niet voor; hier wordt meer de niqaab gedragen (Moors, 2009). Het verschil met de boerka is dat de niqaab een los kledingstuk is – een soort doek – dat voor het gezicht wordt gedragen en achter op het hoofd wordt vastgeknoopt. Daarnaast zijn bij de niqaab vaak de ogen vrij. Omdat de term niqaab in de Nederlandse en Europese context correcter is wordt in dit rapport deze term gebruikt.

1.1 Probleemanalyse

Is de niqaab een probleem en waarom?

In verschillende Europese landen is de niqaab onderwerp geweest in het politieke debat. In Frankrijk en België heeft dit geresulteerd in een verbod op dit kledingstuk. In Italië, Oostenrijk en Zwitserland is een verbod eveneens in beschouwing genomen, en ook in de Nederlandse politiek is verschillende malen de discussie opgelaaid over het al dan niet verbieden van de niqaab. Een van de argumenten die genoemd wordt voor dit verbod is dat het dragen van een niqaab deelname aan het maatschappelijk verkeer zou belemmeren en de positie van vrouwen op de arbeidsmarkt en in het onderwijs bemoeilijkt (Moors, 2009). De niqaab wordt vanuit deze visie dus gezien als iets dat de emancipatie en maatschappelijke participatie van vrouwen in de weg staat. En niet alleen door politici, ook de publieke opinie wijst er op dat de niqaab vaak wordt beschouwd als een teken van achterstelling en onderdrukking.

Daarnaast bestaat er het idee dat niqaabdraagsters zich afzonderen van de samenleving, niet willen integreren en de Nederlandse normen en waarden weigeren te accepteren (Moors, 2009). De niqaab wordt door velen gezien als een weigering om zich aan te passen. Dit idee creëert gevoelens van onbehagen, boosheid, onbegrip en zelfs angst. Bovendien wordt de niqaab vaak geassocieerd met islamitisch extremisme.

Aannemelijk is dat vrouwen die de niqaab dragen last ondervinden van deze negatieve visie, niet alleen bij het vinden van werk, maar ook in het dagelijks leven. Uit onderzoek is gebleken dat ze vaak geconfronteerd worden met verbale en zelfs fysieke agressie (Huisman en Lobik, 2011). Het lijkt er dus op dat deze vrouwen veel met uitsluiting te maken krijgen.

Vanuit de politiek wordt er, zoals hiervoor al vermeld is, vanuit gegaan dat de niqaab belemmerend werkt voor de integratie en maatschappelijke participatie. Wat er hier bedoeld wordt met integratie en participatie heeft vooral betrekking op deelname aan het onderwijs, de arbeidsmarkt en het maatschappelijk leven. In deze context is de term maatschappelijke integratie echter correcter. Dit is een breder begrip waarbij wordt gekeken naast deelname aan het arbeidsproces en het onderwijs ook wordt gekeken naar aspecten als de grootte van het sociaal netwerk, contact met de nabije omgeving, het verrichten van vrijwilligerswerk en het bewegen in de publieke ruimte.

Wie zijn de vrouwen achter de niqaab?

Over draagsters van de niqaab is weinig bekend. Ook het aantal vrouwen dat de niqaab draagt in Nederland is niet bekend. Het gaat in ieder geval om een klein aantal. Schattingen

lopen uiteen van een minimum van vijftig tot honderd draagsters tot een maximum van tweehonderd tot vierhonderd (Moors, 2009). De etniciteit van de vrouwen die de boerka dragen is zeer uiteenlopend; zo zijn er vrouwen met een Marokkaanse, Turkse, Somalische of Pakistaanse achtergrond, maar ook autochtone Nederlandse vrouwen en vrouwen uit gemengde huwelijken (half Nederlands en half Surinaams, Antilliaans of Latijns-Amerikaans) die de gezichtssluier dragen.

Wanneer werd de niqaab een probleem?

De niqaab begon vanaf begin 2003 als probleem gezien te worden (Moors, 2009). In die periode heeft zich de ‘ROC affaire’ afgespeeld, waarbij drie meisjes met een Marokkaanse achtergrond weigerden hun niqaab af te leggen in het schoolgebouw en de school hen daarom geen toegang verleende. De commissie Gelijke Behandeling stelde de school in het gelijk. Dit geval is in de media uitvoerig aan de orde gekomen en een aantal universiteiten heeft vervolgens een verbod op gezichtssluiers in hun huishoudelijke reglementen opgenomen. In 2005 ontstond er opnieuw ophef over de niqaab, ditmaal nadat Geert Wilders een motie indiende voor een ‘boerkaverbod’ in de openbare ruimte. Sindsdien is de discussie rond de niqaab en het verbieden daarvan door de jaren heen verschillende malen opgelaaid.

1.2 Opdracht en opdrachtgever

Beschrijving opdrachtgever

Het onderzoek wordt uitgevoerd in opdracht van en onder begeleiding van het lectoraat Burgerschap en Diversiteit van De Haagse Hogeschool. Het lectoraat doet onderzoek naar ontwikkelingen in de samenleving die betrekking hebben op diversiteit en de consequenties die deze hebben voor de hogeschool. Het doel van deze onderzoeken is het vinden van een balans tussen ‘de erkenning van de gelijkheid en vrijheid van elke individuele burger enerzijds, en het respect voor verschillen tussen groepen anderzijds’ (De Haagse Hogeschool, z.j.). De onderzoeksresultaten worden vertaald naar de beroepspraktijk waarvoor de studenten van de hogeschool worden opgeleid. Dit gebeurt bijvoorbeeld door middel van het geven van lezingen, gastcolleges en workshops maar ook door het begeleiden van afstudeerscripties. Op deze manier streeft het lectoraat ernaar de kennis over burgerschap en diversiteit, die op de hogeschool al aanwezig is maar veelal versnipperd is, te bundelen en verder uit te dragen. Verder is het lectoraat actief betrokken bij het diversiteits- en anti-discriminatiebeleid van De Haagse Hogeschool.

Relevantie, bruikbaarheid en vernieuwendheid van de opdracht

Er is tot nu toe weinig bekend over vrouwen die een niqaab dragen. De aannames en vooronderstellingen over deze groep vrouwen zijn er veel, maar bij debatten omtrent de niqaab worden zelden de vrouwen betrokken om wie het nou eigenlijk gaat. Uit verschillende onderzoeken en rapporten blijkt dat onduidelijk is wie de vrouwen achter de niqaab zijn. Er is veel onbekendheid over de achtergrond van deze vrouwen, waarom zij voor de gezichtssluier hebben gekozen en belangrijker nog, in hoeverre zij al dan niet participeren in de Nederlandse samenleving, waarin de niqaab veelal als negatief gezien wordt. Gezien de – wellicht toenevende – intolerantie jegens de niqaab, is het belangrijk om inzicht te krijgen in wat voor effect dit heeft op de maatschappelijke en sociale participatie van deze vrouwen. Het is een groep die (actief) uitgesloten lijkt te worden en daarmee op de rand van de samenleving balanceert. Wat betekent dit voor hen en de mate waarin en de manier waarop zij aan deelne-

men aan de samenleving? Daarnaast wordt in dit onderzoek gekeken naar de vraag of maatschappelijk werkers, die in dienen te grijpen wanneer burgers niet tot hun recht komen in de samenleving, van betekenis kunnen zijn voor deze groep. Met andere woorden: is er voor de hulpverlener een rol weggelegd om deze groep beter tot hun recht te laten komen en hun integratie en participatie in de samenleving te bevorderen?

1.3 Probleemstelling

Duidelijk is nu dat er in de Nederlandse samenleving een negatief beeld bestaat van de niqaab, ongeacht of deze gegrond is of niet. Toch zijn er vrouwen die de niqaab – vrijwillig of niet – dragen. Wat het negatieve beeld over de niqaab voor effecten heeft op hun leven, is tot nu toe niet nauwelijks onderzocht. De centrale vraag in dit onderzoek is daarom:

In hoeverre ervaren niqaabdraagsters de negatieve beeldvorming over de niqaab als belemmering voor hun maatschappelijke integratie?

Middels de volgende vragen zal getracht worden om tot een goed antwoord op deze vraag te komen:

- Wat zijn de motieven van vrouwen om een niqaab te dragen?
- Wat is de visie van niqaabdraagsters op het publieke debat omtrent de niqaab?
- Hoe ervaren niqaabdraagsters deelname aan het onderwijs en (betaalde) arbeidsproces?
- In hoeverre voelen niqaabdraagsters zich in hun sociale en fysieke bewegingsvrijheid beperkt?
- In hoeverre kan het maatschappelijk werk een rol spelen bij het bevorderen van de maatschappelijke integratie van niqaabdraagsters?

Doelstelling

Het onderzoek heeft enerzijds tot doel meer inzicht te geven in de achtergrond van niqaabdraagsters in Nederland. Anderzijds wordt met dit onderzoek getracht in beeld te brengen in hoeverre deze vrouwen maatschappelijk actief zijn en in hoeverre het negatieve beeld over de niqaab daar invloed op heeft. Verder wordt onderzocht of professionals die werkzaam zijn binnen het maatschappelijk werk van betekenis kunnen zijn voor de doelgroep. In dit rapport worden de resultaten hiervan uitvoerig beschreven. Daarnaast volgen er op basis van deze resultaten een aantal aanbevelingen voor zowel de opdrachtgever als voor professionals die gericht zijn op het bevorderen van de maatschappelijke integratie van niqaabdraagsters.

1.4 Onderzoeksmethode

Het onderzoek bestaat uit twee delen: in het eerste deel wordt de literatuur omtrent het onderwerp besproken en in het tweede deel staan de resultaten van het veldonderzoek gepresenteerd.

Voor de literatuur is voor een groot deel gebruik gemaakt van het onderzoeksrapport ‘Gezichtssluiers: draagsters en debatten’ van Annelies Moors. Moors heeft in haar onderzoek met twintig (ex-)niqaabdraagsters gesproken. In haar rapport worden onderwerpen besproken die ook voor dit onderzoek relevant zijn, zoals motieven van de vrouwen voor het dragen van de niqaab, participatie, integratie en uitsluiting. Het rapport van Moors is binnen de literatuur de enige die beschikbaar is over de maatschappelijke integratie van niqaabdraagsters

in Nederland. Er wordt in dit rapport dan ook vaak naar Moors verwezen. Ook de media-analyse van het publieke debat over de niqaab is grotendeels ontleend aan haar onderzoek. Voor een achtergrondschets over de beeldvorming over de niqaab is voornamelijk Engelse literatuur gebruikt.

Voor het veldonderzoek zijn diepte-interviews afgenomen met elf vrouwen. Twee van deze vrouwen komen uit de eigen kennissenkring. De andere negen vrouwen zijn middels oproepen via social media bereikt. Een aantal vrouwen hebben zelf op deze oproep gereageerd waarna contact met hen is opgenomen en van anderen is het e-mailadres verkregen en is op die manier contact gelegd.

Voor de interviews is gebruik gemaakt van een semigestructureerde opzet. Voor deze vorm is gekozen om in ieder geval antwoord te krijgen op een aantal essentiële vragen, maar om vrouwen ook de ruimte te geven om hun eigen verhaal te vertellen. Een aantal interviews zijn op audio opgenomen en vervolgens uitgeschreven in een verbatim en geanalyseerd. Dat niet alle interviews zijn opgenomen heeft ermee te maken dat niet alle respondenten dit wilden. Van deze interviews is dan ook geen verbatim, maar wel een samenvatting van de tijdens de interviews gemaakte aantekeningen.

Het bereiken van de vrouwen bleek echter lastiger te zijn dan voor de start van het onderzoek was verwacht. Het plan was om via niqaabdraagsters uit het eigen netwerk en via islamitische organisaties aan respondenten te komen. De sneeuwbalmethode heeft geen nieuwe respondenten opgeleverd en veel potentiële respondenten die door islamitische organisaties werden voorgesteld wilden niet deelnemen aan het onderzoek of gaven geen reactie op de e-mail die naar hen is verstuurd. Dit kan te maken hebben met gebrek aan vertrouwen; zo vertelde een aantal vrouwen (die wel aan het onderzoek deelnamen) dat veel niqaabdraagsters op hun hoede zijn voor onderzoekers die hen willen interviewen omdat die er mogelijk een andere agenda op na houden. Vooral de AIVD werd in dit verband genoemd. Een andere verklaring die werd gegeven is dat de vrouwen waarschijnlijk geen tijd hebben en daarom niet gereageerd hebben. Een aantal vrouwen die via organisaties benaderd zijn waren wel tot een interview bereid. Via hen zijn vervolgens nog een aantal vrouwen bereikt.

Om de anonimiteit van de vrouwen te bewaken zijn de namen van de vrouwen die in dit rapport genoemd zijn gefingeerd.

2. Literatuuronderzoek

2.1 De term boerka

De term boerka deed eind 2001, na de inval van de VS in Afghanistan, zijn intrede in Nederland en werd vaak gebruikt om te wijzen op de onderdrukking en achterstelling van vrouwen in Afghanistan (Moors, 2009). Op deze manier werd de boerka in het algemeen al snel geassocieerd met de onderdrukking van vrouwen.

Vanaf 2003 begonnen ook de termen gezichtssluier en niqaab gebruikt te worden in de media. Dit gebeurde naar aanleiding van een voorval waarbij drie meisjes met een gezichtssluier hun school binnengingen en weigerden deze af te doen, waarop de school hen geen toegang wou verlenen. Dit voorval is in de media uitvoerig besproken. Dit is tevens de periode waarin de gezichtssluier onderwerp van debat begon te worden. Rond 2005 werd steeds vaker alleen nog de term boerka gebruikt wanneer men het had over de gezichtsbedekkende kleding van vrouwen. Vooral na de motie van Wilders in oktober 2005 waarin hij voorstelt om het 'openbaar gebruik van de boerka in Nederland te verbieden' werd deze term populair. Aangezien vrouwen die in Nederland een gezichtssluier dragen een niqaab dragen en geen boerka, is het opmerkelijk dat deze term gebruikt wordt, zeker omdat de niqaab geen onbekende term is aangezien deze rond 2003 ook regelmatig is gebruikt. Het gebruik van de term boerka heeft echter een belangrijk maatschappelijk effect. Men associeert deze term namelijk veelal met Afghanistan en de Taliban en daarmee automatisch met onderdrukking van vrouwen.

2.2 Motieven voor het dragen van de niqaab

Er is tot op heden heel weinig onderzoek gedaan naar waarom vrouwen een niqaab dragen. Moors (2009) besteedt in haar onderzoek wel aandacht aan deze vraag. De vrouwen die zij geïnterviewd heeft dragen de niqaab vooral uit religieuze overtuiging, hoewel sommigen het daarnaast ook dragen om uiting te geven aan hun moslimidentiteit of om aan te tonen dat een gezichtssluier maatschappelijke participatie niet hoeft te belemmeren. De voornaamste reden om voor de niqaab te kiezen is echter van religieuze aard; ze zien het als een daad van aanbidding van God en dragen het uit liefde voor Hem en om toenadering tot Hem te zoeken. Moors merkt bovendien op dat het gaan dragen van de niqaab onderdeel is van een langer proces waarin de vrouwen zich steeds meer gaan verdiepen in de islam en het praktiseren daarvan. Naarmate ze meer kennis opdeden over de islam zijn ze hun kleding gaan aanpassen en hebben ze uiteindelijk besloten om een niqaab te gaan dragen. De meeste vrouwen zien dit als een stapje extra, maar er zijn ook vrouwen die het als verplichting beschouwen. De moslimgeleerden verschillen namelijk van mening met betrekking tot het bedekken van het gezicht; sommige geleerden zien het als een verplicht onderdeel van de sluier van de vrouw terwijl anderen van mening zijn dat het aanbevolen is. Beide partijen baseren hun mening op verzen uit de Koran en overleveringen van de profeet Mohammed maar worden door hen verschillend geïnterpreteerd. Moors geeft aan dat de vrouwen zelf een afweging maken van de standpunten en de bewijzen die daarvoor aangevoerd worden, waarop ze kiezen voor het standpunt die hen het meest overtuigt.

Naast de religieuze verdiensten beleven de vrouwen een gevoel van veiligheid en innerlijke rust bij het dragen van de niqaab. Verder kwam in het onderzoek naar voren dat het dragen van de niqaab ook een manier is om ongewenste aandacht van mannen te voorkomen en dat de niqaab bedoeld is om de schoonheid van de vrouw te bedekken.

Moors vermeldt dat veel vrouwen de nikaab begonnen te dragen toen ze voor de pelgrims-tocht in Saoedi-Arabië waren. Eenmaal terug in Nederland hebben ze besloten om het te blijven dragen.

Andere onderzoekers beschrijven de nikaab als symbool van verzet (Down, 2011). In een poging te verklaren dat de nikaab ook een vrijwillige keuze kan zijn – en daarmee de heersende (mis)conceptie van de nikaab als symbool van onderdrukking te betwisten – leggen zij uit dat de nikaab een middel is waarmee moslimvrouwen zichzelf willen bevrijden van de seksualisering van vrouwen in het Westen (Down, 2011). Vanuit dit perspectief zouden vrouwen middels het dragen van de nikaab een politiek standpunt innemen tegen de westerse samenleving waarin een geseksualiseerde cultuur heerst die lijdt onder verkrachtingen, pornografie en het uit elkaar vallen van familiebanden. Vanuit deze zienswijze worden nikaabdraagsters niet als slachtoffer van hun cultuur gezien, maar juist als vrije vrouwen die een bewuste keuze maken en hiermee een politiek signaal willen afgeven.

Vanuit een andere zienswijze waarin de nikaab als vrije keuze wordt gezien wordt gesteld dat vrouwen die een nikaab dragen daarmee hun solidariteit voor de islam en de islamitische cultuur uit willen dragen in een omgeving die hen van hun culturele erfgoed vervreemdt. Vanuit deze zienswijze wordt het dragen van de nikaab gezien als een verzetsdaad waarmee vrouwen hun identiteit proberen te behouden.

2.3 Een kolonialistische houding en de rol van de media

In westerse media wordt de sluier – waaronder zowel de nikaab als de hoofddoek – vaak neergezet als symbool van onderdrukking en achterstelling. Dit idee is niet uit de lucht komen vallen, maar is ontstaan gedurende de koloniale periode om hiermee te wijzen op de minderwaardige positie die vrouwen in de islam zouden hebben (Bullock, 2000).

Tijdens de koloniale periode overheerste het idee dat vrouwen uit onder andere Noord-Afrika en het Midden-Oosten slachtoffer waren van hun cultuur en dat zij onderdrukt werden (Down, 2011). De islam werd beschreven als een religie die vrouwen onderdrukt en de sluier werd gezien als symbool voor deze onderdrukking (Ahmed, 1992). Dit impliceerde de gedachte dat deze vrouwen behoefte hadden aan bevrijding en een eerste stap daartoe was het zich ontdoen van de sluier. Vrouwelijke missionarissen speelden een belangrijke rol hierin; zij waren groot voorstanders van het idee dat moslimvrouwen bevrijd moesten worden van hun religie. De sluier was daarbij het voornaamste doelwit. Het uiteindelijke doel was om deze vrouwen te bekeren tot het christendom. Voor de missionarissen werden vrouwen gezien als ‘de sleutel tot het bekeren van achterwaartse islamitische maatschappijen tot beschaafde christelijke samenlevingen.’ De antropologe Lila Abu-Lughod (2006) noemt echter ook de term medelijden als drijfveer achter de wens om moslimvrouwen te bevrijden. Door een trieste afbeelding te geven van moslimvrouwen – door gebruik van termen als ‘haar onwetendheid’, ‘haar onderwerping aan polygamie’ en ‘de sluier als symbool voor haar lage status’ – deden vrouwelijke missionarissen een beroep op andere christelijke vrouwen om zich in te zetten om deze misstanden recht te zetten. Deze christelijke missionarissen zagen zichzelf als de stem voor moslimvrouwen. Hoewel de missionarissen een ruime mate van vrijheid en onafhankelijkheid hadden, gold dit niet voor andere vrouwen in het Westen. Terwijl het feminisme en vrouwenemancipatie in de koloniale gebieden werden toegejuicht, werden deze in het thuisland bestreden. Vrouwen begaven zich zelden in de publieke sfeer en dienden zich als voorbeeldige huisvrouwen te gedragen.

Desalniettemin heeft de zienswijze over moslimvrouwen tijdens de koloniale periode een diep effect gehad op hoe er door de jaren heen over de hoofddoek en niqaab is gedacht. Nog steeds wordt in het Westen de hoofddoek – en in sterkere mate de niqaab – in verband gebracht met achterstelling en onderdrukking (Bullock, 2000). De media heeft daar altijd een belangrijke rol bij gespeeld. Hoewel hier en daar gesluierde moslima's zelf ook aan het woord zijn geweest om hun kant van het verhaal te vertellen, blijft het beeld in de media over de hoofddoek grotendeels negatief, en over de niqaab al helemaal. Hoe dit negatieve beeld over de niqaab de beeldvorming van het publiek over de niqaab en niqaabdraagsters beïnvloedt is tot op heden niet onderzocht. Er zijn echter wel verschillende onderzoeken gedaan naar de invloed van de media op de houding van autochtonen ten opzichte van minderheden in het westen in het algemeen. Op basis van deze onderzoeken kan geconcludeerd worden dat de media zowel direct als indirect heeft bijgedragen aan de negatieve beeldvorming over allochtonen – waaronder uiteraard ook moslims (Shadid, 2005). Door de manier van verslaggeving over moslims wordt hun negatieve imago in stand gehouden en zelfs versterkt. Het is aannemelijk dat de negatieve berichtgeving over de niqaab dezelfde werking en dezelfde gevolgen heeft voor niqaabdraagsters. De manier waarop zij in de media gepresenteerd worden, heeft voor hen dan ook gevolgen voor hun alledaagse leven. Moors concludeert bijvoorbeeld dat de negatieve aandacht in de media de verbale agressie richting niqaabdraagsters versterkt en bijdraagt aan gevoelens van angst en onbehagen. Uiteraard is de media niet altijd de enige factor die van invloed is op hoe mensen zich tot de niqaab verhouden; mensen kunnen er ook vanuit eigen overwegingen bezwaar tegen hebben. Bovendien staat ook lang niet iedereen negatief ten opzichte van de niqaab.

2.4 Het boerkaverbod

Het debat omtrent de niqaab staat niet op zichzelf maar vormt onderdeel van een grotere discussie over het multiculturalisme in het algemeen en de islam in het bijzonder (Grillo en Shah, 2012). Het debat speelt zich af in een context waarin de verhoudingen tussen moslims en niet-moslims steeds meer op gespannen voet komen te staan. Gebeurtenissen als 11 september en de aanslagen in Madrid en Londen en de terreurdreiging in Nederland hebben een grote rol gespeeld bij de toenemende polarisatie tussen moslims en niet-moslims (Moors, 2009). De niqaab wordt in deze context als symbool voor de (radicale) islam gezien en veel mensen en verschillende politici zien haar daarom graag verdwijnen.

Dit heeft een aantal maal geresulteerd in een wetsvoorstel om de niqaab te verbieden. De eerste keer dat dit gebeurde, is in oktober 2005, zoals in paragraaf 2.1 is besproken. Een meerderheid in de Tweede Kamer steunde dit voorstel. Verschillende kranten berichtten echter dat een algeheel verbod, vanwege het kleine aantal vrouwen dat een niqaab draagt, niet nodig is en noemen het symboolwetgeving (Moors, 2009). In november 2006 kwam een adviesrapport uit van een commissie van deskundigen, die is aangesteld door de toenmalige minister van integratie Verdonk, waarin wordt aangegeven dat een algeheel of specifiek verbod op de boerka discriminerend is en wettelijk gezien niet haalbaar is.

In 2007 dient Wilders opnieuw een initiatiefwetsvoorstel in waarin hij toch om een algemeen verbod vraagt op de 'boerka' in de openbare ruimte (Tigchelaar, 2012). De 'boerka' is volgens hem onverenigbaar met westerse waarden, belemmert de emancipatie en integratie en vormt een risico voor de veiligheid. De motie wordt door de Raad van State verworpen omdat met name het veiligheidsargument niet aannemelijk gemaakt kan worden. De Raad van State oordeelt dat, indien de boerka een bedreiging vormt voor de veiligheid, ook andere vormen van gezichtsbedekkende kleding en voorwerpen die identificatie bemoeilijken verboden moe-

ten worden. In 2008 stuurde het kabinet een brief aan de Tweede Kamer waarin duidelijk wordt gemaakt dat het een verbod wil op gelaatsbedekkende kleding in het onderwijs en de openbare dienst. Dit maal wordt in de argumentatie voor dit verbod de nadruk gelegd op open communicatie, die door gezichtsbedekkende kleding belemmerd zou worden. In 2009 werd bij de Raad van State een wetsvoorstel ingediend. De plannen voor een verbod lagen daarna een tijd stil, maar in januari 2012 stemde het kabinet Rutte I in met een nieuw wetsvoorstel dat het dragen van gelaatsbedekkende kleding verbiedt. Ook ditmaal had de Raad van State kritiek op het voorstel en oordeelde dat een verbod in strijd is met de vrijheid van godsdienst (Klis, 2012). Het kabinet legde het advies van de Raad van State echter naast zich neer en besloot verder te gaan met het voorstel. In april 2012 viel het kabinet echter, maar het nieuwe kabinet Rutte II heeft in oktober 2012 alsnog plannen voor een boerkaverbod opgenomen in het regeerakkoord (Rijksoverheid, 2012). Dit zal een deelverbod betreffen waarbij het niet langer toegestaan is om de niqaab te dragen in het onderwijs, de zorg, het openbaar vervoer en in overheidsgebouwen. Vrouwen die een niqaab dragen krijgen bovendien geen bijstandsuitkering meer. Het verbod is tot op heden nog niet van kracht. Volgens de Vereniging van Nederlandse Gemeenten ligt momenteel een wetsvoorstel bij de Tweede Kamer.

2.5 Denkbeelden over de niqaab

In paragraaf 2.2 is besproken dat het, overwegend negatieve, beeld over de niqaab in de media invloed heeft op de opinievorming van het publiek. Er is nog nauwelijks onderzoek gedaan naar denkbeelden over de niqaab in Nederland en andere Westerse landen. De meningen lopen ongetwijfeld uiteen; van hét beeld over de niqaab is dan ook geen sprake. Wel benoemt de Britse hoogleraar Woodhead (2009) in haar analyse van het Europese debat omtrent de niqaab een aantal argumenten van zowel voor- als tegenstanders van de niqaab. Naast argumenten als dat de niqaab de integratie belemmert, ongelijkheid tussen mannen en vrouwen in de hand werkt en een bedreiging vormt voor de veiligheid, noemen tegenstanders ook dat de niqaab niet thuishoort in een seculiere samenleving. Voorstanders geven echter aan dat het dragen van de niqaab uit vrije wil wordt gedaan en dat vrouwen daartoe het recht hebben. Ook het zich zedig willen kleden en daarmee het seksualiseren van de vrouw tegengaan wordt vaak genoemd. Verder wordt het religieuze aspect, dat ook in paragraaf 2.2 benoemd wordt, beschreven.

Hierbij dient wel vermeld te worden dat, net zoals hét beeld over de niqaab niet bestaat, dé voor- of tegenstanders ook niet bestaan. De genoemde argumenten zijn van verschillende partijen afkomstig. De ene partij hoeft dan ook niet de argumenten van de andere partij te onderschrijven; personen die van mening zijn dat de niqaab haaks staat op de seculiere waarden hoeven niet perse te vinden dat het ook een veiligheidsbedreiging vormt. Voorstanders aan de andere kant zijn bovendien lang niet altijd niqaabdraagsters zelf of sympathiserende moslims, maar vaak genoeg ook niet-moslims. Bovendien hoeven voorstanders lang niet altijd achter de niqaab als kledingstuk op zich te staan, maar verdedigen bijvoorbeeld vanuit principiële overwegingen het recht om deze te dragen. Ook binnen deze partij bestaat er dus geen eenduidig denkbeeld.

In een ander onderzoek (Bakht, 2012), dat zich uitsluitend richtte op redenen waarom mensen de niqaab ongewenst vinden, komen grotendeels dezelfde argumenten naar voren als die tegenstanders in het onderzoek van Woodhead noemden. Dit onderzoek richtte zich op de opschudding over de niqaab in met name Engeland. Ook daar is veel discussie geweest over de niqaab en is eveneens een algeheel verbod hierop een aantal maal ter sprake gekomen.

Vooraf na een column van het voormalig Britse Kamerlid Jack Straw – waarin hij opmerkte dat hij liever geen gesprek wil voeren met een vrouw die een gezichtssluier draagt – werd de niqaab een veelbesproken onderwerp in de media (Grillo en Shah, 2012). Nadat in 2011 in Frankrijk het verbod op de niqaab was ingegaan werd in Engeland de mogelijkheid besproken om dit ook te doen.

Hoewel de onderzoeken van Bakht en Woodhead zich voornamelijk op Engeland richtten, is het aannemelijk dat tegenstanders van de niqaab in Nederland deze om grotendeels dezelfde redenen onwenselijk vinden. Soortgelijke onderzoeken zijn er in Nederland niet gedaan.

Woodhead heeft verder onderzocht waarom de gezichtsbedekkende kleding van moslimvrouwen de laatste tijd zoveel controverse heeft veroorzaakt. In haar analyse merkt ze op dat het in het debat omtrent de niqaab niet draait om een botsing tussen culturen of beschavingen, maar om een botsing tussen waarden. Bovendien valt bij een nadere blik op het debat op te maken dat beide partijen – zowel de voor- als tegenstanders van de niqaab – zich in veel gevallen op dezelfde waarden beroepen, zoals vrijheid en gelijkheid. Echter hebben deze waarden een verschillende betekenis voor de verschillende partijen en wordt er verschillende emotionele waarde aan gehecht. Zo is de niqaab volgens tegenstanders een beperking van de vrijheid van vrouwen. Zij nemen aan dat de vrouwen die een niqaab dragen daar niet zelf voor gekozen hebben maar dat dit hen is opgelegd door hun vader of echtgenoot. Bovendien toont de niqaab volgens hen aan dat vrouwen minderwaardig dan en ongelijk aan mannen zijn. Voorstanders van de niqaab gebruiken echter ook de term vrijheid om hun standpunt te ondersteunen. Daarbij wordt vooral gewezen op de vrijheid van religie en de vrijheid om daar uiting aan te geven. Daarnaast benadrukken veel niqaabdraagsters dat hun keuze om zich te bedekken een vrije keuze is. Volgens deze theorie komen de verschillen in standpunten over de niqaab dus voort uit een verschil in de manier waarop mensen betekenis geven aan bepaalde waarden die in de Westerse samenleving belangrijk zijn.

2.6 Maatschappelijke integratie

Ook naar aspecten van maatschappelijke integratie, zoals deelname aan het onderwijs en de arbeidsmarkt en bewegingsvrijheid, is heel weinig onderzoek gedaan. Moors besteedt hier wel ruim aandacht aan in haar onderzoek.

De meeste vrouwen die aan haar onderzoek deelnamen streven geen maatschappelijke carrière na. Zij hechten meer belang aan het zijn van ‘een goede moslim, echtgenote en moeder.’ Deze vrouwen werken dan ook niet buitenshuis en zien werken vaak als rol van de man. Zij zien het bovendien als een verworvenheid dat in de islam ‘op mannen de verplichting rust om in het levensonderhoud van vrouw en kinderen te voorzien.’ Daarnaast wijzen ze erop dat het als niqaabdraagster moeilijk is om in Nederland werk te vinden. Dit vinden ze niet altijd gerechtvaardigd, aangezien het kunnen zien van het gezicht voor sommige functies niet noodzakelijk is. Veel vrouwen verrichten daarentegen wel vrijwilligerswerk, vooral op islamitisch gebied, zoals het geven van lezingen over de islam en het vertalen van islamitische teksten.

Het opleidingsniveau van de vrouwen uit Moors’ onderzoek varieert van een niet afgerond vmbo-traject tot een universitair diploma. De meesten zijn de niqaab gaan dragen nadat ze niet langer onderwijs volgden. Voor sommigen speelde het niet mogen dragen van de niqaab op school een rol om met hun opleiding te stoppen. Anderen, die hun opleiding wel voortzetten, deden hun niqaab op school af en deden hem daarbuiten weer om. Moors ondervond dat

het wel of niet stoppen met school samenhangt met het belang dat de vrouwen aan een opleiding hechten.

Op het gebied van bewegingsvrijheid merkt Moors op dat de vrouwen het gevoel hebben buitengesloten te worden, zowel in het alledaagse leven als door instellingen. De vrouwen die zij geïnterviewd heeft hebben allemaal te maken met verschillende soorten negatieve reacties en opmerkingen, ‘variërend van commentaar van burens of andere mensen op straat op wat ze dragen tot scheldpartijen en zelfs (bedreiging met) fysiek geweld, zoals het bekogelen met blikjes, auto’s die hen proberen aan te rijden, pogingen de sluier af te trekken, en doodsbereigingen.’ Een aantal heeft ook negatieve ervaringen met instellingen gehad, zoals scholen, de gezondheidszorg en het openbaar vervoer. Moors merkt op dat de mate en de toon van de reacties met de tijd verschilt; in de zomer hebben de vrouwen er duidelijk meer last van dan in de winter, omdat ze dan nog meer opvallen. Ook wanneer de nikaab weer onderwerp is van discussie in de media en politiek, hebben ze meer last van negatief commentaar.

Hoe de vrouwen omgaan met de reacties die ze krijgen verschilt. De meesten proberen zich er niks van aan te trekken. De een lukt dat beter dan de ander, wat ook wel met het karakter van de betreffende persoon te maken heeft. Bij het omgaan met negatieve reacties wordt vaak gesproken over geduld en zelfbeheersing, hoewel dit niet altijd lukt en de vrouwen niet altijd over zich heen laten lopen. Toch proberen ze het in de meeste gevallen te negeren en relativeren ze dit probleem door erop te wijzen dat ze met bijvoorbeeld burens wel goed contact hebben en ook wel eens positieve reacties krijgen. Daarnaast proberen ze situaties en omstandigheden waarbij ze problemen verwachten zoveel mogelijk te vermijden. Zo vermijden ze bijvoorbeeld drukke plekken en tijdstippen. Vaak nemen ze ook iemand mee wanneer ze naar buiten gaan omdat ze dat veiliger vinden. Vrouwen die met (dreiging met) fysiek geweld te maken hebben gehad durven zelfs voor lange tijd helemaal niet meer naar buiten te gaan. Veel vrouwen hebben, onder andere door hun negatieve ervaringen in Nederland, de wens om in de toekomst te verhuizen naar een islamitisch land.

De reacties waar de vrouwen mee te maken krijgen zijn best heftig. Het is dan ook opmerkelijk dat hierover nooit bericht wordt in de media. Soortgelijke reacties en andere reacties met een discriminerende of racistische strekking die gericht zijn tegen andere groepen, zoals joden of homo’s, halen wel zeer snel de media.

Sociaal netwerk

Over het sociaal netwerk van de vrouwen wordt in het onderzoek van Moors niks genoemd. Ook in andere onderzoeken over nikaabdraagsters is hierover niks terug te vinden. Wel is er onderzoek gedaan naar de sociale integratie van moslims in Nederland in het algemeen. Zo heeft het Sociaal Cultureel Planbureau onderzocht in hoeverre diverse groepen moslims (bijvoorbeeld de wel en niet praktiserende) verschillen in hun sociale relaties. Uit dat onderzoek blijkt dat praktiserende moslims hun sociale contacten vooral binnen de eigen etnische groep hebben in vergelijking met niet-praktiserende moslims (Maliepaard en Gijsberts, 2012). Wel hebben praktiserende moslims iets meer contact met autochtone burens en buurtgenoten.

Ook in een ander onderzoek naar sociale integratie van moslims in Nederland wordt de link gelegd tussen de mate van religiositeit en het contact met de eigen etnische groep. Daarin wordt geconcludeerd dat hoe meer vrienden jonge moslims binnen de etnische groep hebben, hoe religieuzer zij zijn en dat moslims die meer autochtone vrienden hebben minder religieus zijn (Maliepaard, 2012).

2.7 Maatschappelijk werk

In dit onderzoek wordt aandacht besteed aan de vraag of en op welke manier maatschappelijk werkers een rol kunnen spelen in het bevorderen van de maatschappelijke integratie van niqaabdraagsters. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen hulpverlening op individueel niveau en maatschappelijk niveau.

Hulpverlening op maatschappelijk niveau

Het maatschappelijk werk heeft tot doel het bevorderen ‘dat mensen in onze samenleving tot hun recht komen, als mens en als burger’ (NVMW, 2011). Daarnaast streeft het maatschappelijk werk ernaar ‘dat mensen zich in wisselwerking met hun sociale omgeving zo goed mogelijk kunnen ontplooien, naar hun eigen aard, behoeften en opvattingen, en dat ze rekening houden met anderen met wie zij samenleven.’ Naast directe hulp aan mensen verleent het maatschappelijk werk ook indirecte hulp door middel van het uitoefenen van invloed op de gang van zaken in de samenleving, bijvoorbeeld in het geval wanneer de rechten van mensen in het geding komen, waar bij niqaabdraagsters wel degelijk sprake van is. De hulpverlening is altijd gericht op het versterken van de maatschappelijke positie en situatie van de cliënt.

Het werkterrein van het maatschappelijk werk heeft naast het microniveau (gezin, familie en buurt) en mesoniveau (instituten als school en bedrijven) ook betrekking op het macroniveau (de samenleving). De werkwijze van een maatschappelijk werker verschilt dan ook afhankelijk van met wie hij te maken heeft. Bij directe hulpverlening ligt de nadruk op hoe de cliënt zelf invloed kan uitoefenen op zijn situatie en hoe hij kan participeren in de maatschappij. Wanneer met de omgeving gewerkt wordt, ligt de focus onder andere op het verbeteren van de situatie van de cliënt en het wegnemen van belemmeringen. Dit gebeurt onder andere door middel van collectieve belangenbehartiging. Samen met signaleren en preventie vormt dit een van de kerntaken van maatschappelijk werkers. In de Beroepscode voor maatschappelijk werkers (2010) staat bovendien dat de maatschappelijk werker verplicht is ‘om maatschappelijke feiten en ontwikkelingen die het tot hun recht komen van personen (inclusief reële en potentiële cliënten) belemmeren te signaleren en publiek te maken.’ Dit wordt aangevuld door het Vlaamse beroepsprofiel, waarin staat dat elke burger moet kunnen deelnemen aan de samenleving en zich er thuis moet voelen en, wanneer dit niet het geval is, maatschappelijk werkers moeten onderzoeken welke factoren dit belemmeren en deze dienen te rapporteren aan de overheid of bevoegde instanties (VSPW, 2010).

Verharen en Nicolassen (2005) zetten uiteen hoe dit in de praktijk in zijn werk gaat. De eerste stap is dat maatschappelijk werkers constateren dat bepaalde factoren die problemen opleveren voor hun cliënten ook bij andere mensen tot problemen kunnen leiden. Het is dan hun taak om te signaleren welke factoren op sociaal en maatschappelijk niveau de problemen veroorzaken en uit te zoeken welke interventies zij kunnen toepassen om deze op positieve wijze te beïnvloeden. Op die manier werken maatschappelijk werkers preventief en zijn ze niet alleen van betekenis voor hun cliënten, maar ook voor mensen die (nog) niet in de hulpverlening terecht zijn gekomen. Acties of activiteiten die het maatschappelijk werk kan ondernemen zijn bijvoorbeeld het opzetten van een nieuw hulpverleningsaanbod, het attenderen van instanties op de gesignaleerde probleemfactoren, het bekritisieren of aanklagen van instanties of zelfs het lobbyen bij de lokale politiek om invloed uit te oefenen op beleid.

Knelpunten op individueel niveau

Op individueel niveau zijn er signalen dat de hulpverlening van reguliere instellingen aan allochtone – waaronder ook islamitische – cliënten faalt (Satyane en Tigchelaar, 2005). Naar aanleiding daarvan hebben Satyane en Tigchelaar onderzoek gedaan naar de meerwaarde die maatschappelijk werkers met een islamitische achtergrond hebben in de hulpverlening aan moslimcliënten. Zij constateerden dat allochtonen vaak oververtegenwoordigd zijn in de gedwongen hulpverlening doordat lichtere vormen van hulpverlening hen te laat bereiken of niet effectief zijn. Satyane en Tigchelaar geven daarvoor een aantal verklaringen. Zo is deze groep cliënten niet of in onvoldoende mate bekend met de hulp die hulpverleningsinstanties kunnen bieden en is de hulpverlening die instanties bieden aan deze cliënten inadequaat. Vooral de communicatie vormt een belangrijk knelpunt. Bij moslimcliënten in het bijzonder speelt bovendien ook een rol dat de verhoudingen tussen moslims en niet-moslims door verschillende gebeurtenissen in de wereld gespannen zijn geworden.

In het onderzoek komt naar voren dat voor veel Turkse en Marokkaanse gezinnen religie een hoofdrol speelt in het dagelijks leven en dat religie voor hen een veel belangrijkere identiteitsfactor is dan voor veel autochtonen. Het spreekt dan ook bijna voor zich dat dit een belangrijk aspect is om rekening mee te houden tijdens de hulpverlening. In het onderzoek worden een aantal voordelen genoemd van hulpverlening door een maatschappelijk werker met dezelfde etnische achtergrond. Zo kent hij of zij de waarden en normen uit de betreffende cultuur, is op de hoogte van het verschil in rolpatronen van mannen en vrouwen en de rol van religie in de opvoeding en spreekt hij of zij ook de moedertaal van de cliënt. Een maatschappelijk werker kan door middel van deze kennis een cliënt veel beter aanvoelen en begrijpen en het contact verloopt bovendien in een heel andere sfeer en context. Satyane en Tigchelaar concluderen dat de hulpverlening op deze manier effectiever is.

In het onderzoek van Satyane en Tigchelaar wordt de meerwaarde vooral belicht vanuit een combinatie van kennis over religie en cultuur en het gebruiken van deze kennis gedurende de hulpverlening. In andere onderzoeken wordt echter meer gekeken naar de rol die religie in het bijzonder kan hebben bij de hulpverlening aan cliënten. Zo zou aandacht voor religie tijdens de hulpverlening vooral gunstig zijn voor de psychische gezondheid van de cliënt (Verhagen, 2012). Bij religieuze cliënten speelt de religie die zij aanhangen zelfs een fundamentele rol bij het bieden van aansluitende en doeltreffende hulpverlening en beschermt deze tegen een mogelijke terugval.

3. Draagsters en motieven

3.1 De respondenten

Aan dit onderzoek hebben elf vrouwen deelgenomen. De vrouwen zijn tussen de achttien en vijftientig jaar oud. De meeste vrouwen zijn woonachtig in de Randstad, een enkeling woont in een andere grote stad en één vrouw woont in een dorp. De etnische achtergrond van de vrouwen is heel divers. Een aantal is van Marokkaanse afkomst, twee vrouwen zijn autochtoon, een van de vrouwen heeft een Oost-Europese achtergrond en de overige vrouwen hebben een gemengde achtergrond. Ongeveer de helft van de vrouwen is getrouwd, en de meesten hebben ook één kind.

De vrouwen dragen de niqaab allen consistent. Hoe lang ze de niqaab dragen varieert van vijf maanden tot zeven jaar.

3.2 Motieven voor het dragen van de niqaab

De vrouwen die aan dit onderzoek hebben meegedaan dragen de niqaab vooral om religieuze redenen. De meesten van hen zien de niqaab niet als religieuze verplichting, maar wel als een aanbevolen daad waarmee ze God tevreden willen stellen en ernaar streven dichter tot Hem te komen. Bij elk van de vrouwen kwam naar voren dat ze in religieuze teksten hadden gelezen over de bewijzen voor het bedekken van het gezicht, waarna ze ervan overtuigd raakten dat het – islamitisch gezien – een goede daad is. Daarnaast werd als reden voor het dragen van de niqaab ook vaak verwezen naar het naleven van de *soennah*. De *soennah* is een verzamelnaam voor tradities en overleveringen van de profeet Mohammed. In deze context wordt meer het volgen van het voorbeeld van de vrouwen van de profeet en de andere vrouwen uit zijn tijd bedoeld. Een van de respondenten antwoordde op de vraag waarom ze een niqaab draagt:

‘Aangezien de vrouwen van de profeet Mohammed het ook deden zie ik het als een *soennah*, iets om na te streven. Ik wil graag net als hen zijn en dus ben ik ook de niqaab gaan dragen.’ (Soumaya)

De betekenis die de vrouwen geven aan de niqaab hangt sterk samen met deze religieuze overtuiging. Ze zien het als een daad van aanbidding tot God waarmee ze zijn toenadering en tevredenheid zoeken. Voor een aantal heeft het daarnaast ook een identiteitsbetekenis. Zij zijn er trots op moslim te zijn en geven hiermee uiting aan hun islamitische identiteit. Dit is niet bedoeld om te provoceren, zoals een van de vrouwen uitlegt:

‘Het is niet een manier om te provoceren, want eigenlijk zou ik gewoon willen dat mensen de andere kant op kijken en mij geen aandacht schenken. Als het aan mij ligt, verhuis ik nog het liefst naar een islamitisch land, dus het is voor mij absoluut geen manier om aandacht van de Nederlandse bevolking te trekken of om te provoceren. Wel heeft het een identiteitsbetekenis voor mij: dit ben ik en ik ben trots dat ik dit draag, zeg maar als teken van mijn moslim zijn. Je kan het een klein beetje vergelijken met een christen die een kruisje draagt en trots is een volger te zijn van het christendom. Nou, ik ben trots op mijn islamitische kleding.’ (Yasmin)

Verder wijzen sommige vrouwen erop dat vrouwen in het Westen steeds meer tot een lustobject worden gemaakt en dat de niqaab hen op dat gebied een veilig en bevrijdend gevoel geeft:

‘Niemand die je ziet of herkent of weet wie je bent. Geen schoonheidsideaal waar je aan moet voldoen – dat is pas onderdrukking. Je wordt niet behandeld met lust, als een stuk vlees. Het voelt beschermend.’ (Sabine)

De niqaab is voor hen dus ook een manier om ongewenste aandacht van mannen te voorkomen.

Het besluit om de niqaab te gaan dragen is niet van de een op de andere dag gevallen. Zoals ook in het onderzoek van Moors naar voren komt is het gaan dragen van de niqaab onderdeel van een proces waarin vrouwen zich steeds meer gaan verdiepen in de islam en het praktiseren daarvan. Ze beginnen er meer over te lezen en gaan lezingen in de moskee bijwonen. Al lerende over hun geloof lezen ze ook over de bewijzen uit de Koran en de soennah voor het dragen van de gezichtssluier. Zodoende raakten ze ervan overtuigd dat het een aanbevolen daad is en sommigen zien het zelfs als verplichting.

Het moment waarop de vrouwen de niqaab daadwerkelijk zijn gaan dragen verschilt per persoon. De meeste vrouwen hebben pas na langere tijd na het lezen van de religieuze teksten over de niqaab de stap genomen. Slechts twee vrouwen zijn binnen een vrij korte periode nadat ze zich verdiept hadden in het hoe en waarom van de niqaab ook echt de niqaab gaan dragen. Anderen deden daar wat langer over; sommigen omdat ze het nog niet goed aandurfden, anderen omdat ze nog op school zaten en anderen omdat ze zich er nog niet klaar voor voelden. Wel voelden ze allemaal bewondering voor vrouwen die de niqaab al droegen en hadden ze de intentie om het ergens in de toekomst te gaan dragen. Voor de een kwam de stap om de niqaab uiteindelijk te gaan dragen spontaan, terwijl de ander er bewust op een dag mee is begonnen.

3.3 Reactie omgeving

Wanneer iemand een niqaab besluit te dragen, valt dat uiteraard behoorlijk op en roept nogal wat reacties op. Vooral vanuit de familie van de vrouwen werd de niqaab niet altijd met open armen ontvangen, hoewel dit ook wel per persoon verschilt.

Voor de meeste vrouwen geldt dat hun ouders er in eerste instantie moeite mee hadden maar het op termijn wel geaccepteerd hebben. Vooral vanuit veiligheidsoverwegingen waren veel ouders er op tegen dat hun dochter een niqaab ging dragen. Ze zijn zich ervan bewust dat ze veel aandacht zullen trekken op straat en dat niet iedereen gediend is van hun kledingkeuze. Alleen van een van de vrouwen reageerden de ouders – zelf ook praktiserende moslims – positief, maar ook zij maakten zich zorgen om haar veiligheid. In veel gevallen waren de ouders echter verbaasd omdat ze het niet hadden zien aankomen; de vrouwen stelden hun ouders pas op de hoogte nadat ze ermee begonnen waren. Een paar vrouwen hebben hun ouders wel bij het proces betrokken waardoor het voor hen niet als een verrassing kwam. De ouders van bekeerde moslima's reageerden vooral afkeurend en konden het niet begrijpen. Van de een was haar moeder er boos en verdrietig van geworden; ze was bang dat haar dochter radicaal was geworden. Van een ander wilden haar ouders in het begin niet met haar over straat. Hoewel de een er wat langer voor nodig had dan de ander, hebben de meeste ouders hebben de keuze van hun dochter uiteindelijk wel geaccepteerd, vooral nadat ze inzagen dat ze er zelf bewust voor gekozen hebben en niet van plan zijn om de niqaab af te leggen.

Anderen uit de omgeving van de vrouwen reageerden verschillend. Vriendinnen – de meesten zelf ook praktiserend moslima – reageerden positief en stonden achter hun keuze, hoewel

minder religieuze vriendinnen het niet meteen konden begrijpen. Familieleden, zoals ooms en tantes of nichten en neven en soms ook broers of zussen, hadden er echter vaak wel moeite mee. Een van de vrouwen vertelt:

‘Mijn familie reageerde heel verschillend, omdat iedereen er een eigen mening over heeft. Sommige familieleden en sommige vrienden maakten er grappen over en sommigen wilden zelfs niet met mij op straat gezien worden omdat ze zich ervoor schaamden.’ (Layla)

Ook een andere vrouw vertelt dat sommige familieleden zich schaamden om buiten met haar gezien te worden. Voor een andere vrouw waren familieleden vooral bezorgd:

‘In eerste instantie hadden ze er moeite mee, omdat zij het beste voor mij willen en dat niet in de niqaab zagen, maar ze hebben het direct geaccepteerd. De meesten waren vooral bang voor de agressie in Nederland jegens de niqaab.’ (Samiya)

Sommige familieleden van vrouwen reageerden echter geschokt, konden het niet begrijpen en waren er fel op tegen. Dit geldt vooral voor de bekeerde moslima's of vrouwen waarvan een van de ouders autochtoon is. Een van de vrouwen, een bekeerlinge, vertelde dat haar halfbroer het contact met haar heeft verbroken nadat ze de niqaab ging dragen, hoewel het contact al verwaterd was sinds ze moslim is geworden. Voor de meeste familieleden van de vrouwen geldt echter dat ze het in de loop van de tijd geaccepteerd hadden, wat lang niet altijd betekent dat ze het ook met haar keuze eens zijn.

4. Het debat omtrent de niqaab

4.1 Mening over het debat

De antwoorden van de vrouwen op de vraag hoe zij denken dat er over de niqaab wordt gedacht in Nederland zijn allemaal negatief getint. Ze vinden dat er over het algemeen heel negatief over de niqaab wordt gedacht doordat mensen de niqaab veelal associëren met de orthodoxe islam en de onderdrukking van vrouwen. Ze geven aan dat de media hierbij, door het verschaffen van onjuiste informatie, een belangrijke rol heeft gespeeld. Een paar vrouwen gaven aan daarom de berichtgeving over moslims in westerse media niet meer te volgen. Verder wordt genoemd dat de niqaab als iets onacceptabels gezien wordt vanwege het onbegrip voor dit kledingstuk in het bijzonder en de islam in het algemeen. Een van de vrouwen gebruikt de term 'hypocriet', omdat mensen uit het Westen die islamitische landen bezoeken hun kleding ook niet aanpassen aan de daar geldende klederdracht maar dit hier wel eisen van moslimvrouwen. Een van de vrouwen merkte echter op dat de manier van denken over de niqaab ook wel afhangt van de omgeving. In grote steden, waar veel allochtonen en moslims wonen, is de negativiteit volgens haar minder en schrikken de mensen minder snel dan in plaatsen waar weinig of geen moslims wonen.

Een aantal vrouwen gaf aan dat ze wel konden begrijpen dat er onbegrip is voor de niqaab of dat mensen er van schrikken. Ze realiseren zich dat het geheel bedekken van het lichaam een vreemd fenomeen is voor de Nederlandse cultuur. Het is namelijk erg ongebruikelijk dat mensen zich hier op zo'n manier kleden. Ze hebben echter moeite met de negatieve manier waarop daar vaak door buitenstaanders mee om wordt gegaan.

Alle vrouwen vinden de aandacht voor hen in de media en de politiek buitenproportioneel. Sommigen noemen het zelfs 'kinderachtig' en 'onzinnig'. Zo zegt een van de vrouwen:

'Ik vind het onzinnig dat er zo'n drukte wordt gemaakt om zo'n kleine groep die niemand lastigvalt of kwaad doet. Er bestaan ergere dingen op de wereld waar ze zich meer mee bezig moeten houden, zoals kindermisbruik, armoede en criminaliteit.' (Sarranda)

Een aantal andere vrouwen laat het echter koud wat anderen van hen vinden:

'Het interesseert me niet. Mensen vinden altijd wel wat en zijn niet tevreden te stellen. Dit is ook zeker niet mijn doel, alleen ben ik er niet van gediend dat ze mij lastig vallen.' (Samiya)

Anderen vinden het 'somber' dat er mensen zijn die denken dat de niqaab hen opgelegd wordt.

De meesten vrouwen geven aan dat het debat geen invloed heeft op hen, tenminste niet persoonlijk. Eén vrouw, een autochtone Nederlandse, geeft echter aan zich steeds minder thuis te voelen in Nederland. Daarnaast voelt ze zich ook minder veilig, waardoor ze minder vaak naar buiten gaat. Een andere vrouw redeneert als volgt:

'Het publieke debat heeft altijd invloed op de houding van de samenleving tegenover de niqaabdraagsters. Als het publieke debat zich agressief opstelt tegenover de niqaab en de islam, dan is dit terug te vinden op straat en binnen school. Ik voel mij seksueel geïntimideerd als iemand mij verplicht om de niqaab te verwijderen.' (Samiya)

De mate van invloed verschilt echter per persoon; het hangt af van de ervaringen die iemand gehad heeft en de manier waarop zij daar mee omgaat.

4.2 Veranderen van het publieke debat

Aan de vrouwen is gevraagd wat zij zouden doen als zij in de positie verkeerden om iets te veranderen aan het heersende beeld over de niqaab in Nederland. Het meest gehoorde antwoord was dat ze hun eigen standpunt en het hoe en waarom van de niqaab zouden willen verduidelijken om zo de misconcepties en vooroordelen over de niqaab te bestrijden. Dit zouden ze het liefst via de media willen doen om op die manier een breder publiek te bereiken. De afgelopen jaren zijn er al wel een aantal keer niqaabdraagsters zelf aan het woord geweest in de media, 'maar dat is veel te weinig gebeurd en wordt overstemd door al het negatieve.' Bovendien was een van de vrouwen ook niet tevreden over de manier van het optreden van de meeste vrouwen:

'Misschien heeft het ook te maken met de manier waarop de media ze naar voren schuift, maar ik mis zeker ook een paar punten die zij hadden kunnen zeggen. Zij hadden meer een theologisch debat naar voren, maar ik denk dat dat niet zo zinvol is. Kijk, je kan wel kort uitleggen dat je vanuit religieus oogpunt voor de niqaab hebt gekozen, maar je publiek bestaat voornamelijk uit niet-moslims, dus die kunnen daar niet zo veel mee.' (Yasmin)

Zij zou liever een harder debat willen zien, waarbij de vrouwen opkomen voor hun rechten – met name het recht om uiting te geven aan hun religie – en het weerleggen van de argumenten van tegenstanders van de niqaab. In hun eigen omgeving doen sommigen dat wel. Zo vertelt een van de vrouwen dat ze mensen met wie ze in gesprek raakt altijd uitlegt waarom ze de niqaab draagt. 'En mensen zijn dan ook vaak benieuwd naar hoe de islam nou echt in elkaar zit, en als ik ze dan uitleg geef krijgen ze een hele andere indruk.' Zich open stellen voor en het initiatief nemen tot contact is dan ook een van de manieren waarop veel vrouwen het beeld over hen willen bijstellen.

Andere vrouwen zouden ervoor willen zorgen dat de niqaab meer geaccepteerd wordt en dat ze zodoende met rust gelaten worden, zowel in de media en politiek als in het alledaagse leven, en dezelfde dingen kunnen doen als ieder ander.

Een van de vrouwen bekeek het vanuit een andere hoek en wees er echter op dat, om verandering te kunnen bewerkstelligen op dit gebied, vooral een verandering in de mentaliteit van de moslimgemeenschap nodig is. Ze maakt hierbij een verwijzing naar Engeland:

'Als ik bijvoorbeeld kijk naar de manier waarop de moslims in Engeland denken, hun invloed, hun hoge opleidingsniveau en dat ze daardoor veel meer betekenis hebben in de Britse samenleving, dan denk ik dat dit de oplossing is. De moslims in de UK zijn veel hoger gestudeerd dan velen in Nederland en zijn zelfs hoger opgeleid dan de gemiddelde Brit, volgens wetenschappelijk onderzoek, en hun hoge posities geven hun meer toegang tot de Britse samenleving en de politiek daar. In Nederland is dat niet zo, hier is het eerder het omgekeerde. Daarom denk ik dat ik, als ik iets kon veranderen, dat het de mentaliteit is.' (Yasmin)

Moslims zouden dus meer van zichzelf moeten laten horen, onder andere middels de politiek en hoge functies, om op die manier invloed uit te kunnen oefenen. Echter merkt ze op dat dit moslims moeilijk wordt gemaakt:

‘Er is weinig ruimte voor de moslim en ik denk dat dit een heel belangrijke factor is. Universiteiten hier in Nederland schorsen docenten vanwege hun religieuze opvattingen en dit is niet maar één keer gebeurd. Denk maar aan Tarik Ramadan die vanwege zijn uitnodiging in een Iraans tv-kanaal van de Rotterdamse universiteit werd geschorst en nu van de volle vrijheid geniet in een veel prestigieuzere universiteit in Groot-Brittannië, namelijk die van Oxford, en hij is tevens adviseur voor de Britse regering. Een ander voorbeeld is de HBO-docent die geen hand wilde geven en daardoor ook werd geschorst. Ik ken zelfs Midden-Oosterse mensen die naar Engeland zijn verhuist omdat ze hier de kans niet kregen hun PhD af te maken. Het wordt volgens hen veel moeilijker voor moslims gemaakt.’ (Yasmin)

5. Maatschappelijke integratie

5.1 Ervaringen m.b.t. onderwijs en arbeid

Het opleidingsniveau van de vrouwen uit dit onderzoek varieert van een (bijna afgerond) havo-traject tot een universitair diploma. Vier vrouwen zijn nog bezig met hun opleiding en een aantal is voortijdig gestopt.

Van degenen die momenteel nog een opleiding volgen, draagt niemand de niqaab tijdens de lessen of colleges, daar de school dit niet toestaat. Buiten het klaslokaal wordt de niqaab wel gedragen, dat wil zeggen in de hallen en de gangen. Voor een enkeling vormt het niet mogen dragen van de niqaab in de klas een belemmering om te studeren; zij gaat om deze reden zo min mogelijk naar de les en doet zo veel mogelijk zelfstudie. Voor drie vrouwen is het niet mogen dragen van de niqaab tijdens de lessen aanleiding geweest om te stoppen met de opleiding. Zij vinden dit jammer, maar uiteindelijk besloten ze dat de niqaab belangrijker was. Voor sommigen wogen echter ook andere factoren mee, zoals zorg voor het gezin. Een andere vrouw, een Nederlandse bekeerlinge, was gestopt met haar opleiding omdat ze van haar school niet eens een hoofddoek mocht dragen.

‘Toen ik op een dag met hoofddoek naar school kwam, werd ik daar meteen op aangesproken. Ze moesten het niet hebben. Het was toen dus óf mijn hoofddoek óf mijn opleiding. Voor mij was het duidelijk wat ik belangrijker vond.’ (Sabine)

Weer een andere vrouw was al gestopt met haar opleiding nog voor ze de niqaab begon te dragen. Zij was gestopt omdat ze het niet meer naar haar zin had bij de opleiding die zij volgde.

Op de vraag of ze vinden dat de niqaab een belemmering vormt om te studeren werd verschillend gereageerd. Ze waren het er in ieder geval over eens dat het niet de niqaab zelf is die een belemmering vormt, maar de houding van de omgeving ten opzichte van de niqaab. Als scholen de niqaab verbieden, belemmert dit voor sommigen om een opleiding te gaan volgen of af te ronden. Anderen laten zich daardoor echter niet tegenhouden om te studeren en leggen de niqaab af in de klaslokalen. Het heeft dus meer met de instelling van de persoon te maken en de mate waarin zij belang hechten aan een opleiding, zoals een van de vrouwen opmerkte:

‘Ik denk niet echt dat niqaab dragen invloed kan hebben op onderwijs. Het hangt van de persoon af, van je omgeving, het gezin waarin je opgroeit, jouw cultuur. Ik kom uit een cultuur die veel waarde hecht aan onderwijs en vooral universitair onderwijs. In mijn land van herkomst (Egypte) is het meer dan normaal om een universitaire opleiding af te ronden, dus heb ik dit ook gedaan, omdat het vrij normaal is.’ (Yasmin)

Een andere vrouw bekeek het praktischer en merkte op dat men altijd nog een thuisopleiding kan volgen.

Op het gebied van werk ligt het anders. De vrouwen wijzen erop dat het in Nederland bijna onmogelijk is om aan werk te komen als niqaabdraagster, ook als je bereid bent de niqaab af te leggen tijdens het werk. Geen van de vrouwen uit dit onderzoek heeft betaald werk. Voor een aantal is dat een bewuste keuze; zij willen er fulltime voor hun gezin zijn en zien het buitenshuis geld verdienen bovendien meer als taak van de echtgenoot. Wel staan ze er voor open om van huis uit te werken, bijvoorbeeld door een eigen onderneming te starten. Ande-

ren zouden wel willen werken, maar schatten de kans om een geschikte baan te vinden erg klein. Dit wijten zij aan de houding van de Nederlandse samenleving:

‘Het is moeilijk om in Nederland met een gezichtssluier te werken. Dit heeft niks te maken met het kledingsstuk, maar met de samenleving waarin we wonen. Hier wordt er belang gehecht aan het tonen van het gezicht en ook vaak aan het uiterlijk en of je wel representatief genoeg bent. Dat is erg jammer, want er zijn zat mensen die talent hebben en wel kunnen werken met een niqaab zonder dat iemand er last van heeft.’ (Yasmin)

Zij zien acceptatie van de niqaab als een belangrijke voorwaarde om mee te kunnen draaien in de samenleving. Daarbij werd een aantal keer als voorbeeld verwezen naar Groot-Brittannië, waar het aantal vrouwen dat een niqaab draagt aanzienlijk groter is dan in Nederland. Zo vertelt een van de vrouwen die daar een tijdje gewoond en gewerkt heeft:

‘Er zijn daar ook veel vrouwen die niqaab dragen. Als niqaabdraagster val je daar niet op tussen allerlei andere verschillende mensen met verschillende religies. Het is daar meer geaccepteerd dan hier.’ (Hafsa)

Zij heeft in Londen als receptioniste gewerkt in een Duitse privékliniek. Zij mocht haar gezichtssluier gewoon aanhouden tijdens het werk, daar werd niet moeilijk over gedaan. Ze geeft aan dat men daar meer beoordeeld wordt op intelligentie en kwaliteiten in plaats van op het uiterlijk. Ook op universiteiten mag de niqaab gewoon gedragen worden. Ze kent zelf twee vrouwen die ook een baan hebben in Engeland en de gezichtssluier dragen; de een werkt als lerares en de ander als leidster in een kinderdagverblijf. De lerares heeft het weliswaar wel via een rechtszaak voor elkaar gekregen om de gezichtssluier in het schoolgebouw te dragen – hoewel ze hem in de klas wel af doet omdat ze les geeft aan kleine kinderen. Op de vraag waar de verschillen tussen Nederland en Engeland aan liggen, antwoordt ze:

‘In Londen is het heel multi-culti, er zijn zoveel verschillende mensen en culturen. Als je het ene gebruik verbiedt, moet je het andere ook verbieden. Ook zijn er in Engeland veel moslimvertegenwoordigers in de overheid. Veel praktiserende moslims hebben ook een hoge opleiding. Het is daar veel makkelijker om een hoge opleiding te volgen, hier is die kans minder. Ook wordt er in Nederland sneller op uiterlijk en cultuur beoordeeld.’

Een andere vrouw verwijst eveneens naar Engeland als bewijs dat niqaabdraagsters prima kunnen werken, en daarnaast naar landen in het Midden-Oosten:

‘Er zijn daar zelfs leraressen die een gezichtssluier dragen en ook in sommige ziekenhuizen werken vrouwen met een gezichtssluier. Ook in rijke Arabische golfstaten, Egypte en vele andere landen doen vrouwen met gezichtssluiers het heel goed. Ik heb zelf veel praktijken gezien in Egypte, bijvoorbeeld van gynaecologie en zo, waarin artsen met een gezichtssluier werken. Het ligt dus niet aan de vrouw die de niqaab draagt, maar het is de omgeving die eisen aan iemands uiterlijk stelt. Ik werk hier dus niet, maar ik weet zeker dat ik in Egypte heel makkelijk werk kan vinden.’ (Yasmin)

Uit het onderzoek van Moors bleek bovendien dat een aantal niqaabdraagsters de wens hebben om in de toekomst te emigreren naar het buitenland, en dat Engeland meerdere keren als optie is genoemd, omdat het daar gemakkelijker zou zijn om de niqaab te dragen en je religie

te praktiseren. De vrouw die in Engeland gewerkt heeft gaf echter ook aan dat de houding ten opzichte van de niqaab afhangt van de omgeving.

‘Het ligt er aan of je in een buurt woont waar mensen van verschillende culturen leven. In heel Londen wordt je niet raar aangekeken, zelfs niet in de meest chique wijken. Hier en daar heb je natuurlijk wel wat mensen die het niet moeten hebben, vooral Ierse mensen. Natuurlijk is iedere persoon verschillend, maar van hun (Ieren) heb ik de meeste reacties gekregen.’ (Hafsa)

Zes van de vrouwen uit het onderzoek doen vrijwilligerswerk. Een van hen doet dit om in aanmerking te blijven voor een uitkering. Zij werkt drie dagen in de week bij de gemeente. In de kantoorruimte waar ze werkt mag ze de niqaab niet dragen – wat ze liever wel zou willen, ‘maar de begeleider van het UWV heeft me nogal onder druk gezet om mijn niqaab af te doen’. In de rest van het gebouw draagt ze hem wel. De collega’s die er ook als vrijwilliger werken vinden haar ‘raar en extreem’, maar daar trekt ze zich niks van aan. Een andere vrouw organiseert namens een welzijnsorganisatie uit haar regio jaarlijks tijdens de ramadan een grote iftar. Hierbij zijn veel mensen betrokken, zowel moslims als niet-moslims, en er vinden veel vergaderingen plaats. Zij kan hierbij haar niqaab gewoon aanhouden; er werd hier geen punt van gemaakt en het belemmert of beïnvloedt volgens haar de onderlinge communicatie niet. Twee vrouwen geven les in de moskee, de een geeft Arabische les en de ander Koran-les. De lessen worden gegeven aan vrouwen en meisjes, dus ‘is het niet nodig om de niqaab te dragen’. De andere twee vrouwen doen vrijwilligerswerk bij stichting Al-Istiqamah, een islamitische hulpverleningsorganisatie voor vrouwen. Omdat zowel de medewerkers als de cliënten binnen deze stichting vrouwen zijn, vinden ze het niet nodig om daar de niqaab te dragen. Een van de vrouwen is medeoprichtster van de stichting. Naast dat ze de noodzaak zag voor islamitische hulpverlening, richtte ze de stichting ook op omdat ze zich er van bewust is dat het moeilijk is om als niqaabdraagster aan een baan te komen. Ze vindt echter niet dat dit een belemmering hoeft te zijn om te werken:

‘Met een beetje *outside the box* denken kun je erg ver komen; je kunt bijvoorbeeld zelf iets opzetten – zoals ik met de stichting – of je eigen kwaliteiten ontplooiën, ik doe bijvoorbeeld ook veel werk op het gebied van grafische vormgeving, zoals websites maken, flyers en visitekaartjes ontwerpen en dergelijke. Dat kun je best allemaal doen als je niqaab draagt en niemand die je daarbij kan tegenhouden.’ (Maryam)

Een aantal vrouwen gaf aan dat ze wel kunnen begrijpen dat er in Nederland belang wordt gehecht aan het kunnen zien van iemands gezicht. Zo zegt een vrouw die een opleiding Engels aan de universiteit heeft afgerond en graag als lerares zou willen werken:

‘Het is moeilijk om in Nederland te werken, maar ik begrijp aan de andere kant ook wel dat ze liever het gezicht van een docente willen zien, vanuit de Nederlandse cultuur begrepen dan.’ (Yasmin)

Toch vinden ze het jammer dat ze ook bij beroepen waarbij het tonen van het gezicht geen belang heeft – ‘bijvoorbeeld post rond bezorgen of een callcenter’ – weinig kans maken.

5.2 Ervaringen m.b.t. bewegingsvrijheid

Met bewegingsvrijheid wordt in dit onderzoek bedoeld op het vrijelijk kunnen gaan en staan waar men wil zonder daarbij last te ondervinden van de omgeving.

De vrouwen werd gevraagd hoe vaak ze per week ongeveer naar buiten gaan en om welke redenen. De meeste vrouwen gaan gemiddeld vier à vijf dagen per week de deur uit, hoewel dit voor sommigen ook wel per week verschilt. Andere vrouwen komen per week gemiddeld drie keer of minder buiten, en soms zelfs een hele week niet. De redenen waarom ze naar buiten gaan verschillen uiteraard per persoon, maar de meest voorkomende antwoorden hadden betrekking op school, moskee, visite, boodschappen en wandelen. Enkele vrouwen gaven aan alleen naar buiten te gaan wanneer dat nodig is.

Bijna alle vrouwen ervaren hun bewegingsvrijheid in de openbare ruimte als ‘normaal’ of ‘goed’ en hebben het gevoel dat ze overall kunnen komen waar ze willen. Slechts één vrouw noemt haar bewegingsvrijheid slecht en een andere redelijk. Toch heeft het dragen van de nikaab wel invloed op hun bewegingsvrijheid en voor sommigen ook op hoe vaak ze buitenshuis komen, ook voor degenen die hun bewegingsvrijheid als normaal ervaren. Dit heeft vooral te maken met de negatieve reacties van omstanders.

‘Ik geloof niet zozeer dat het dragen van de nikaab invloed heeft op mijn bewegingsvrijheid, maar hoe de mensen reageren op mijn vrijwillige keus om mezelf in de nikaab te hullen. Als de mensen gewoon normaal zouden doen en reageren, dan zou de nikaab geen invloed hebben gehad op mijn bewegingsvrijheid; dit is een feit gezien ik het in bijvoorbeeld Marokko heel anders ervaar. Daar kan ik gewoon gaan en staan waar ik wil zonder dat iemand er wat van zegt.’ (Maryam)

Alle vrouwen krijgen te maken met negatieve reacties, de een vaker en in heftigere vorm dan de ander. De meeste vrouwen krijgen meestal wel een of meerdere keren wanneer ze buiten komen negatieve opmerkingen. De meest genoemde reacties waar de vrouwen mee te maken krijgen zijn naroeppen en uitschelden, maar ook afkeurende blikken, aan de kant geduwd worden en genegeerd of onvriendelijk behandeld worden in de winkel. Ook wordt er veel naar ze gestaard. De vrouwen worden vooral op straat in het voorbijgaan geconfronteerd met ongewenste reacties, maar ook in de winkel of in het openbaar vervoer komt dit regelmatig voor. De invloed dit soort reacties heeft verschilt per persoon. Bij een aantal vrouwen is het gevoel buitengesloten en niet geaccepteerd te worden vrij sterk aanwezig. Zo vertelt een van de vrouwen:

‘We willen heel veel maar worden vaak beoordeeld of buitengesloten. Als wij willen werken, worden we nergens aangenomen. Als we met het openbaar vervoer willen, wordt er vaak doorgereden. Als we fietsen, worden we raar aangekeken, laat staan de vrouwen met nikaab die bijvoorbeeld skeeleren in het park. Wanneer we ook maar iets doen, worden we beoordeeld en raar bekeken. We willen heel veel, maar worden niet geaccepteerd.’ (Sabine)

Hoewel het nagestaard en bekeken worden vrij logische reacties zijn – een nikaabdraagster is immers een uitzonderlijke verschijning – dragen veroordelende reacties voor sommige vrouwen wel bij aan gevoelens van frustratie. Andere vrouwen lijken echter minder moeite te hebben met de negatieve bejegening. Het verschil in hoe er mee om wordt gegaan heeft er zeer waarschijnlijk mee te maken hoe vaak iemand negatief commentaar krijgt en op welke manier, maar het kan ook wel met karakter te maken hebben. Zo zeggen een paar vrouwen zich er helemaal niks van aan te trekken en gaan en staan waar ze willen. Zij zien de opmerkingen van mensen vooral als beproeving voor hun geloof en geven aan dat dit hen juist sterker heeft gemaakt. Daarnaast merken ze op dat het ze ook geduldig heeft leren te zijn. Een drietal vrouwen gaat door de negativiteit waar ze mee te maken krijgen echter wel minder

vaak de straat op en ze gaan liever ook niet meer alleen weg, vooral uit voorzorg en vanwege de veiligheid.

‘Ik ga liever met meer mensen naar buiten, dan voel ik me veel veiliger. En het liefst een mannelijk familielid, want als ik met mijn vader of broertje ben heb ik veel minder last van gescheld en dat soort dingen.’ (Yasmin)

Ook het openbaar vervoer mijden ze omdat ze dat niet veilig vinden. Een van de vrouwen gaat bijna alleen nog maar met de auto ergens heen. Maar ook zij ervaren de opmerkingen en de negatieve houding als beproeving en door standvastig te blijven en het met geduld te verdragen hopen ze er beloond voor te worden. Voor alle vrouwen geldt echter wel dat ze letten op waar ze heen gaan:

‘Ik ben voorzichtig geworden in het bezoeken van verschillende plekken. Tegenwoordig denk ik tien keer na voordat ik ergens naartoe ga of langsliep; is het wel veilig of niet?’ (Samiya)

Dit is omdat ze zich er van bewust zijn dat hun verschijning negatieve aandacht kan trekken. Ze vermijden vooral drukke plaatsen, zoals de stad of het winkelcentrum. Een van de vrouwen relativeerde dit door te zeggen dat de niqaab een eigen keus is en dat je daarvoor soms iets moet opofferen, ‘zoals een doelloos rondje in de stad.’ Het vermijden van bepaalde plekken of het naar buiten gaan in het algemeen gebeurt voornamelijk uit voorzorg, maar kan ook te maken hebben met een eerdere nare ervaring. Zo vertelde een van de vrouwen:

‘Ik trek me meestal niet zoveel aan van de reacties van anderen, maar toen ik een keer op heel agressieve manier met moord bedreigd werd, durfde ik enkele maanden niet alleen over straat te gaan.’ (Layla)

De negativiteit van omstanders jegens de niqaab kan dus extreme vormen aannemen en daarmee ook verregaande gevolgen hebben.

Hoewel de vrouwen in de meeste gevallen het negatieve commentaar negeren of in de loop van de tijd hebben leren negeren – omdat ze vinden dat het niks oplevert om er op in te gaan – laten ze het niet altijd maar gebeuren. Zo vertelt een van de vrouwen:

‘Een keertje riep iemand bijvoorbeeld naar mij van: “Aanpassen! Dit is Nederland!” Meestal negeer ik dat soort opmerkingen, maar toen was ik al in een slechte bui dus zei ik terug: “Alsof jouw soort zich aanpast in een Arabisch land. Jullie lopen daar ook halfnaakt.” Ja, soms kan ik ook wel uit mijn slof schieten.’ (Yasmin)

De vrouwen krijgen echter ook positieve reacties, hoewel aanzienlijk minder vaak. Uit deze reacties blijkt meestal waardering of nieuwsgierigheid. Een aantal niqaabdraagsters heeft wel eens te horen gekregen dat mensen respect voor hen hebben en het goed vinden dat ze dicht bij hun eigen identiteit blijven, zowel van moslims als niet-moslims. Ook worden ze wel eens door mensen gevraagd naar de reden waarom ze de niqaab dragen. Vooral dat wordt door de vrouwen zeer gewaardeerd:

‘Als een persoon naar mij toe komt en netjes vraagt waarom ik de niqaab draag, waardeer ik dat zeer en vertel ik het ook beleefd en praten we nog wat na.’ (Soumaya)

Ze vinden bovendien dat dit de manier is waarop het zou moeten horen. Een andere vrouw die ook wel eens nieuwsgierige vragen over haar niqaab heeft gekregen denkt dat deze men-

sen vooral de bevestiging willen dat het dragen van de gezichtssluier een vrijwillige keus is geweest. Nieuwsgierigheid naar de vrouw achter de niqaab blijkt soms ook op andere manieren.

‘Ik was in een winkel en een oudere Nederlandse vrouw kwam naar mij toe en vroeg of ze mijn gezicht mocht zien. Omdat er geen mannen in de buurt waren heb ik haar mijn gezicht laten zien, en ze zei heel blij: “wat heb je een snoezig gezicht.” Dat vond ik wel grappig.’ (Saranda)

Ook van kinderen komen er soms reacties:

‘Ik stond een keer bij de halte te wachten op de tram, en op het bankje zat een meisje van vijf jaar of zo. Ze zat de hele tijd naar mij te kijken, dus op een gegeven moment keek ik terug naar haar en glimlachte naar haar – wat ze natuurlijk niet kon zien – maar toen zei ze tegen mij: “ben jij een prinses?” (Sabine)

De houding van mensen is uiteraard niet uitsluitend negatief of positief. Van de meeste omstanders zullen niqaabdraagsters namelijk geen expliciete reactie krijgen. Er lijkt echter wel een relatie te zijn tussen het soort buurt en het wel of niet krijgen van (negatieve) reacties. Zo zeggen sommige vrouwen dat ze in ‘witte’ buurten, waar veel autochtone Nederlanders wonen, meer last hebben van negatief commentaar – en deze dan ook vermijden – en in buurten waar meer allochtonen wonen daar minder last van hebben. Een van de vrouwen merkt bovendien op dat ook het onderwijsniveau van mensen een rol kan spelen: ‘Op de universiteit heb ik nooit iemand raar zien doen.’ (Maryam)

5.3 Ervaringen m.b.t. contact met de sociale omgeving

Naast deelname aan het arbeidsproces en het bewegen in de publieke ruimte wordt maatschappelijke integratie ook beoordeeld op basis van de grootte van het sociaal netwerk van de vrouwen en het contact met de nabije omgeving.

Sociaal netwerk

De meeste vrouwen geven aan een (redelijk) groot sociaal netwerk te hebben. Dit netwerk bestaat grotendeels uit familie en vriendinnen. Een paar vrouwen rekenen ook burens, collega's of moskeeën tot hun netwerk. Voor alle vrouwen geldt dat bijna iedereen binnen de sociale kring moslim is. Vooral hun vriendinnen zijn voornamelijk praktiserend moslim. Etniciteit doet er daarbij niet zoveel toe, want de vrouwen gaan lang niet alleen om met personen uit de eigen etnische groep, maar vooral met gelijkgezinde moslims, ‘je zit nou eenmaal op dezelfde golflengte.’ Alle vrouwen kennen wel autochtone moslima's of moslima's van een andere etnische achtergrond dan die van hen die ze ook tot hun sociaal netwerk rekenen. De mate van religieuze betrokkenheid lijkt in deze context dan ook, in tegenstelling tot wat uit onderzoek naar voren is gekomen (zie paragraaf 2.6), meer verband te houden met de religiositeit van de vriendengroep in plaats van de etniciteit.

De grootte van het sociaal netwerk van de vrouwen lijkt verband te houden met hun persoonlijkheid. Uit de interviews is opgevallen dat vrouwen die een erg open karakter hebben, en volgens henzelf ook makkelijk contact maken met mensen, aangeven een groot sociaal netwerk te hebben en vooral veel vriendinnen. Voor een van de vrouwen, die aangaf dat haar netwerk klein is, speelt een andere factor een rol. Zij heeft in het verleden nare ervaringen gehad met verschillende mensen – ze voelde zich bijvoorbeeld in de steek gelaten door men-

sen die ze vertrouwde – waardoor ze voorzichtiger is geworden in het aangaan van nieuwe contacten en bewust met een beperkt aantal mensen omgaat.

Het gaan dragen van de niqaab heeft voor de meeste vrouwen het sociaal netwerk niet beïnvloed en voor een paar in kleine mate. Zoals is aangegeven gaan de vrouwen vooral om met andere praktiserende moslima's. Zoals in hoofdstuk 2 is vermeld maakt het dragen van de niqaab onderdeel uit van een langer proces van ontwikkeling op het gebied van religie. Bij dat proces is vaak ook een verandering in de vriendengroep te zien. Vriendinnen die geen moslim zijn of minder religieus zijn maken plaats voor vriendinnen die wel religieus zijn. Dit gebeurt vaak in de loop van de tijd en hoeft niet perse bewust te gebeuren. 'Het contact verwaterde gewoon doordat je steeds minder gedeelde interesses hebt en je leefstijl steeds meer van elkaar gaat verschillen.' Het contact met minder religieuze vriendinnen komt lang niet altijd te vervallen, maar de vrouwen komen wel steeds meer in contact met andere praktiserende moslima's met wie ze vervolgens bevriend raken, vooral via de moskee of andere vriendinnen. Daardoor bestaat hun sociaal netwerk ook grotendeels uit religieuze moslima's. Wanneer ze dan de niqaab gaan dragen, vinden deze vriendinnen dat juist alleen maar goed en staan ze volledig achter die keuze. In een enkele geval was dit zelfs een aanmoediging voor een paar van hen om ook de niqaab te gaan dragen.

Eén vrouw heeft een aantal vriendinnen verloren toen ze een hoofddoek begon te dragen. Toen ze – een aantal jaar later – de niqaab ging dragen is dit niet gebeurd, wat ook weer te maken heeft met het veranderen van de vriendengroep. Ze heeft echter wel gemerkt dat een aantal mensen wat afstandelijker gingen doen, maar dit betrof dan verre kennissen en oude vriendinnen met wie ze af en toe nog contact had. Ze denkt dat dit ermee te maken heeft dat deze mensen zich schamen om met haar gezien te worden of 'dat ze bang waren dat ik hun zou veroordelen om hun levensstijl, of dat ze dachten dat ik een betweter was en ze overal op zou corrigeren.'

Voor twee vrouwen is hun sociaal netwerk daarentegen juist gegroeid sinds ze de niqaab gingen dragen. Een van de vrouwen wou graag in contact komen met andere niqaabdraagsters omdat die er in haar stad niet zijn. Zo heeft ze verschillende nieuwe vrouwen leren kennen. Voor de andere vrouw zijn de nieuwe contacten spontaner ontstaan.

'Mensen spreken me op straat spontaan aan en vertellen dat ze het goed vinden dat ik voor mijn identiteit en religie durf uit te komen in deze tijd dat de maatschappij je beoordeelt op uiterlijk. Dat vind ik heel leuk en vaak vraag ik dan ook nog eens hun email om verder contact te hebben. Sommige mensen raken ook nog eens geïnteresseerd in de islam, dat vind ik helemaal mooi. Ik heb er op deze manier een boel sociale contacten aan over gehouden.' (Soumaya)

Contact met de buurt

Ook in het contact met de buren en andere buurtgenoten is geen grote verandering te zien. Buren, zowel allochtonen als autochtonen, met wie de vrouwen of hun familie voor het dragen van de niqaab goed contact hadden, is het contact hetzelfde gebleven. Ze reageerden wel verrast en hadden er vaak vragen over, maar de meesten respecteerden het wel. Een aantal vrouwen heeft gemerkt dat sommige buren, waar ze nooit echt contact mee hebben gehad, afstandelijker doen sinds ze een niqaab dragen:

‘Ze groeten niet meer, en als ik ze groet krijg ik een heel kortaf antwoord of van sommigen zelfs helemaal geen reactie.’ (Yasmin)

De meeste vrouwen geven aan dat ze buren en andere mensen uit de buurt heel bewust groeten of een praatje met ze maken om de mensen zo op hun gemak te stellen. Ze zijn zich ervan bewust dat de manier waarop zij zich kleden ongemak kan oproepen bij mensen:

‘Veel mensen weten niet zo goed hoe ze er mee om moeten gaan, soms zelfs of ze je wel moeten aankijken. Dus door te groeten of een praatje te maken merken ze dat we ook gewoon normale mensen zijn.’ (Saranda)

Een van de vrouwen merkte hierbij op dat de houding van mensen – zoals het vermijden van contact – er ook wel aan kan liggen hoe een niqaabdraagster zichzelf opstelt. Dit geldt overigens niet alleen ten opzichte van buurtgenoten, maar ook tegenover mensen die ze bijvoorbeeld tegenkomen in de winkel of in het openbaar vervoer. Bepaalde reacties van mensen, zoals nastaren of onzekerheid over hoe te communiceren, zijn namelijk in zekere zin begrijpelijk. Zoals eerder is vermeld, en wat de vrouwen ook inzien, is de niqaab de Nederlandse cultuur vreemd. Het is dan ook vrij menselijk dat mensen niet goed weten hoe ze hier mee om moeten gaan of dat er bij hen een bepaald beeld ontstaat over vrouwen die dit dragen. Het zelf initiatief nemen tot contact door de vrouwen – bijvoorbeeld door te groeten – zorgt er echter vaak al snel voor dat het ijs breekt en mensen dit contact beantwoorden. Hierbij lijkt het vooral belangrijk dat mensen inzien dat niqaabdraagsters ook ‘normale mensen’ zijn, zoals de vrouw hierboven aangaf. Met het zich open stellen voor contact beogen de vrouwen dus niet alleen mensen op hun gemak te stellen, maar vaak ook om het beeld over hen bij te stellen:

‘Veel mensen hebben nou eenmaal een bepaald beeld van ons – en dat vind ik eigenlijk heel jammer – maar je kunt er soms zelf wel wat aan doen. Bijvoorbeeld door je gewoon open op te stellen en vriendelijk te doen.’ (Saranda)

Ze geven echter wel aan dat ze dit meestal alleen bij vrouwen doen, omdat ze contact met mannen zoveel mogelijk vermijden.

6. Maatschappelijk werk

6.1 Contact met maatschappelijk werk

De meeste vrouwen hebben nog nooit contact gehad met het maatschappelijk werk. Twee van de vrouwen hebben wel bij het maatschappelijk werk gelopen en een van de vrouwen heeft contact met het maatschappelijk werk in verband met haar werk.

Een van de vrouwen had contact met het maatschappelijk werk nog voor ze de niqaab droeg. De andere twee vrouwen droegen al wel een niqaab toen ze bij het maatschappelijk werk liepen. De een heeft het contact met haar maatschappelijk werker als positief ervaren. Zij had rond de tijd dat ze haar eerste kind kreeg hulp nodig bij haar financiën en met huisvesting. Haar man werkte destijds in het buitenland. Ze is heel tevreden over de hulpverlening die haar maatschappelijk werksters haar geboden hebben. Ze vertelde dat ze haar net als ieder ander behandelden. ‘Ze waren heel behulpzaam en ze behandelden mij net als andere cliënten. Ze hebben me echt heel goed geholpen.’ Haar maatschappelijk werksters waren overigens geen moslim.

De andere vrouw was minder te spreken over haar maatschappelijk werkster. Ze geeft aan dat het contact nogal stroef verliep. Zij werd naar het maatschappelijk verwezen omdat ze eveneens hulp nodig had bij haar financiën. De vrouw, zelf een autochtone Nederlandse, gaf aan dat er veel onbegrip naar haar toe was, wat er volgens haar mee te maken heeft dat haar hulpverlener geen moslim is. Ze voelde zich niet begrepen door haar en dit vormde een barrière voor een goede hulpverlening. Ze geeft bovendien aan dat haar maatschappelijk werkster meerdere keren impliceerde dat haar niqaab en hoofddoek oorzaak van de problemen waren. Na een aantal gesprekken heeft ze de hulpverlening zelf stopgezet:

‘Ik had sowieso al niet echt het idee dat ze me echt konden helpen, maar door de manier waarop ik behandeld werd had ik er al helemaal geen zin meer in.’ (Sabine)

Ze vindt zelf niet dat de niqaab aanleiding voor haar situatie is geweest. Ze heeft haar opleiding stopgezet nadat ze de hoofddoek begon te dragen en de school haar dit niet toestond. Daar heeft ze een studieschuld aan overgehouden. Pas een aantal jaar later is ze de niqaab gaan dragen.

De vrouw die in verband met haar werk – de vrijwilligersorganisatie Al-Istiqamah – contact heeft met instellingen van maatschappelijk werk heeft wisselende ervaringen met de betrokken instellingen. Dit contact is echter wel anders van aard en heeft niet zozeer met haar als persoon te maken, maar meer met haar stichting in het algemeen. Ook loopt het contact niet altijd via haar en is deze ook lang niet altijd face to face. Het contact van Al-Istiqamah met andere instellingen is verschillend van aard; meestal is er sprake van doorverwijzing naar hen of andersom, maar er vindt ook contact plaats in termen van het aangaan van samenwerkingsverbanden, bemiddeling, advisering of promotie. De vrouw geeft aan dat niet-islamitische maatschappelijke organisaties echter vaak nogal huiverig zijn om met hen samen te werken vanwege het duidelijk islamitische karakter van Al-Istiqamah. Ze verwijzen meestal pas naar hen door wanneer een cliënt daar zelf om vraagt of wanneer een cliënt aangeeft iets anders te willen waar meer aandacht is voor de culturele en religieuze achtergrond. Of ze nemen contact met hen op omdat ze niet goed weten wat ze met een bepaalde cliënt aanmoeten. Vaak wordt hen dan om tips en adviezen gevraagd over hoe met de doelgroep om te gaan.

6.2 Betekenis maatschappelijk werk voor niqaabdraagsters

De meeste vrouwen zijn van mening dat het maatschappelijk werk specifiek voor hen geen betekenis kan hebben. Zij zien de hoofdoorzaak voor hun positie en problemen – zoals het niet kunnen vinden van werk of het niet kunnen afronden van een opleiding – in de houding van de samenleving ten opzichte van hen en denken dat het maatschappelijk werk daar niks aan kan veranderen:

‘Een maatschappelijk werkster kan het politieke debat niet veranderen, kan de mening van de mensen op straat niet veranderen en kan de wet niet veranderen.’ (Melissa)

In die zin vinden ze dat het maatschappelijk werk niet veel voor hen kan betekenen. Wel vinden ze dat ze er voor andere problemen, net als ieder ander, bij terecht kunnen.

Hoewel geen van de vrouwen momenteel behoefte heeft aan maatschappelijk werk, noemt een aantal vrouwen wel een paar punten die maatschappelijk werkers zouden kunnen toepassen in de hulpverlening aan niqaabdraagsters. Zo zouden ze kennis op moeten doen over de cultuur en religie van de doelgroep, om zo meer begrip te krijgen voor de vrouwen en op die manier beter hulp kunnen verlenen. Dit geldt uiteraard niet alleen voor vrouwen die een niqaab dragen, maar voor moslims in het algemeen of mensen met een andere religie of achtergrond. Een van de vrouwen noemde daarnaast dat een maatschappelijk werker een niqaabdraagster op de hoogte kan brengen van haar rechten of haar kan helpen op het gebied van zelfvertrouwen, zodat ze steviger in haar schoenen staat ‘en ze niet de dupe wordt van de negatieve houding van anderen’. Ook zou het maatschappelijk werk bijstand kunnen verlenen bij het zoeken naar werk en indien nodig een bemiddelende rol spelen, of ‘nuance aanbren- gen’ zoals een van de vrouwen het stelde, bij eventuele werkgevers. Op de bemiddeling van maatschappelijk werkers zou ook beroep gedaan moeten kunnen worden wanneer een vrouw in niqaab onrechtvaardig behandeld is door een instelling. ‘Bijvoorbeeld wanneer ze ergens de toegang is geweigerd omdat ze een niqaab draagt terwijl nergens staat dat dat daar verbo- den is.’

De vrouw die medeoprichtster is van stichting Al-Istiqamah is echter van mening dat alleen islamitisch getint maatschappelijk werk uitkomst kan bieden voor de problemen van moslims – en dus ook vrouwen die een niqaab dragen – omdat ze in het huidige reguliere maatschap- pelijk werk veel knelpunten en gebreken ziet. In de volgende paragraaf wordt hier verder op ingegaan.

6.3 Islamitisch maatschappelijk werk

In paragraaf 2.7 is besproken dat uit onderzoek is gebleken dat religie een fundamentele rol kan spelen bij het bieden van hulpverlening aan religieuze cliënten. Stichting Al-Istiqamah biedt mede om deze reden hulpverlening vanuit islamitisch perspectief. Hulpverlening vanuit religieus perspectief is uiteraard niet nieuw in Nederland; al jaren bestaan er christelijke hulpverleningsinstanties. Islamitisch maatschappelijk werk is echter wel nieuw. Hoewel er voor moslims bij intercultureel maatschappelijk werk wel oog is voor hun religie, heeft de hulpverlening verder nauwelijks een islamitisch karakter. Stichting Al-Istiqamah, die nu ruim tweeënhalf jaar bestaat en een erkende stichting is, is echter van mening dat dit juist wel belangrijk is. Daarnaast constateerden de oprichters dat de hulpverlening van reguliere

instellingen niet aansluit bij de behoeften van moslimcliënten. Op de website van de stichting wordt daarover het volgende vermeld:

‘De identificatie van moslimcliënten met de Islaam is binnen de reguliere hulpverlening aanzienlijk ondergewaardeerd. Deze sterke identificatie blijft van grote invloed op de cliënten ondanks het feit dat de meerderheid van deze vrouwen in Nederland is geboren en getogen of hier intussen lange tijd verblijft. Of de vrouwen nu praktiserend moslim zijn of niet, de Islamitische achtergrond speelt vaak een dusdanig grote rol in het persoonlijke leven dat zij hun religie als de belangrijkste waarde in hun leven achten.

Hierbij beschouwen zij de Islaam niet alleen als voorbeeld en leidraad, maar ook als ideaal opvoedingsmodel dat dé oplossingen biedt voor menig probleem. Om dit brede pakket van oplossingen dichterbij de moslimgemeenschap te brengen, is Stichting Al-Istiqamah in het leven geroepen.’ (www.istiqamah.nl)

Tijdens het interview met de vrouw die medeoprichtster is van Al-Istiqamah werd dit verder belicht. Zij ziet veel knelpunten in het reguliere maatschappelijk werk die vooral te maken hebben met communicatieproblemen als gevolg van cultuurverschillen, onbekendheid met de religieuze beleving van de cliënt en verschillen in opvatting over opvoeding en verantwoordelijkheden. Met islamitische hulpverlening kan volgens haar in ruimere mate rekening gehouden worden met de culturele en religieuze identiteit van de cliënt ‘die bepalend is voor het zingevingskader en moraal’. Uit dat islamitische zingevingskader putten de vrouwen – de stichting richt zich enkel op vrouwen – ‘de discipline, moraal en structuur die nodig is om gemotiveerd en in volle overtuiging aan de slag te gaan met de oplossingen of het stappenplan dat wordt aangedragen.’ Ze is bovendien van mening dat dit niet alleen geldt voor psychische problemen of gedragsproblemen, maar voor alle problemen. De stichting biedt dan ook hulp bij een verscheidenheid aan problemen, zoals depressie, scheiding, misbruik, eenzaamheid, pesten of verslaving. De stichting is gericht op het bieden van structurele hulp en ze ziet dat dit vaak ontbreekt bij reguliere instellingen. ‘Natuurlijk kan een maatschappelijke organisatie iets praktisch betekenen voor een persoon met bijvoorbeeld financiële problemen. Wij kijken echter naar de wortel van het probleem.’ Daarbij wordt gekeken naar welke factoren ervoor gezorgd hebben dat een cliënt in een bepaalde situatie verzeild is geraakt of er op een bepaalde manier mee omgaat. Daarnaast wordt ook een doorbreking van het gedragspatroon beoogd. Hoewel er wel degelijk instellingen zijn die ook op deze wijze te werk gaan, is het belangrijkste verschil dat Al-Istiqamah vanuit religieus oogpunt de cliënt motiveert en inspireert om diens gedrag en mentaliteit te veranderen. Bij de cliënten die Al-Istiqamah over de vloer krijgt staat dit veel dichterbij hun belevingswereld en ‘dit werpt dan ook zijn vruchten af’. Bovendien geeft ze aan dat de hulpverlening een persoonlijker karakter heeft:

‘Niet alleen is onze hulpverlening persoonlijker omdat wij oprecht van onze zusters houden en ons inzetten omwille van Allah, we krijgen bijvoorbeeld niet betaald.’

Ze geeft een voorbeeld uit de praktijk om te verduidelijken waar precies het verschil in werkwijze ligt in vergelijking met reguliere instellingen. Ze vertelt over een moeder wiens kinderen door Bureau Jeugdzorg uit huis zijn geplaatst wegens vermoedens van mishandeling, hoewel deze vermoedens niet hard gemaakt konden worden. De thuissituatie was echter verre van ideaal. Vader is huisman en moeder werkt fulltime, de kinderen kregen onvoldoende aandacht en de ouders hadden voortdurend hevige ruzie, waardoor er een vijandige sfeer in huis heerste. De hulpvraag van moeder was dat ze haar kinderen terug wil, terwijl Al-

Istiqamah de kern van het probleem zag in de thuissituatie; als die niet verandert zullen de kinderen beschadigd raken en ze willen dan ook van daaruit werken naar een oplossing. Ze geeft aan dat ze het reguliere maatschappelijk werk dit niet zo snel ziet doen, 'daar bepaald de cliënt het probleem en de prioriteit, in de islam is dat niet zo'. De hulpverlening richtte zich dus op de thuissituatie en het verschil met de reguliere hulpverlening is dat het islamitische bewustzijn van moeder werd aangesproken. Moeder werd vanuit islamitisch oogpunt belicht wat de rol van ouders in de opvoeding is en hoe zij zich naar hun kinderen toe behoren te verhouden. Zij begrijpt en accepteert dit en vanaf dat moment heb je een verandering in mentaliteit en houding, wat essentieel is voor een verdere aanpak.

6.4 Wat kan het maatschappelijk werk doen?

De hulpverlening die Al-Istiqamah biedt heeft vooral betrekking op individueel niveau. Individuele vrouwen kunnen hier dus ongetwijfeld baat bij hebben en zijn door hen misschien zelfs beter geholpen dan door reguliere instellingen. Het is echter zeer de vraag of ze ook op maatschappelijk niveau invloed kunnen hebben op de problemen waarmee niqaabdraagsters te maken.

Het voornaamste probleem dat de vrouwen hebben heeft namelijk te maken met uitsluiting; het lijkt er op dat het dragen van de niqaab tot gevolg heeft dat men in mindere of meerdere mate wordt uitgesloten. Niqaabdraagsters kunnen bijvoorbeeld geen werk krijgen en mogen geen opleiding volgen (tenzij ze hun niqaab af doen). Daarnaast vermijden ze bepaalde plekken en buurten omdat ze daar vaker lastiggevallen worden en gaan sommigen zelfs minder vaak de deur uit omdat ze zich niet veilig voelen op straat. Deze vrouwen lopen dan ook het risico om in de marge van de samenleving te geraken. Dit geldt uiteraard niet voor iedereen en de meeste vrouwen ervaren het bovendien zelf niet als dusdanig. De meesten zijn gewend geraakt aan de situatie en zijn het min of meer normaal gaan vinden, terwijl dit uiteraard geen normale situatie is. De vrouwen gaven aan, zoals eerder al beschreven, dat volgens hen de oorzaak van hun situatie vooral ligt bij hoe de samenleving zich ten opzichte van hen opstelt en aan de onbekendheid over de niqaab. Dit is voor hen tevens het belangrijkste punt dat ze willen veranderen.

Hierbij dient opgemerkt te worden dat de wijze waarop niqaabdraagsters worden uitgesloten sterk verschilt van de manier waarop andere groepen die met uitsluiting te maken hebben gemarginaliseerd worden. Waar bijvoorbeeld discriminatie op grond van etniciteit, religie of geaardheid officieel verboden is, wordt over de niqaab duidelijk – zowel in de politiek en de media als op straat – kenbaar gemaakt dat deze ongewenst wordt gevonden. Dit heeft tot gevolg dat vrouwen die een niqaab dragen geweerd worden en geweerd mogen worden, bijvoorbeeld van het onderwijs (veel scholen hebben een verbod op gezichtsbedekkende kleding), de arbeidsmarkt of het openbaar vervoer, tenzij ze hun gezichtssluier af doen. Ook op straat en in openbare ruimtes wordt er vaak op een andere manier met hen omgegaan, dit op grond van hun kleding. En het gaat zelfs verder dan dat; de regering heeft plannen om vrouwen die een niqaab dragen het recht op een bijstandsuitkering te ontnemen.

Het probleem vereist dus ook een andere aanpak dan bij andere randgroepen, namelijk een meer structurele aanpak. De punten die de vrouwen zelf hebben genoemd als aandachtspunten voor het maatschappelijk werk hebben vooral betrekking op individueel niveau. Zo gaf een van de vrouwen aan dat het maatschappelijk werk bemiddeling kan bieden wanneer zij zich gediscrimineerd voelt door een instelling. Hoewel individuele vrouwen hier in specifieke

gevallen baat bij kunnen hebben, is het onderliggende probleem – namelijk de visie op de niqaab en de effecten daarvan – hiermee niet aangepakt.

In paragraaf 2.7 is besproken dat maatschappelijk werkers niet alleen hulp bieden aan individuen, maar ook een publieke rol hebben. Maatschappelijk werkers hebben de taak om in te grijpen wanneer groepen mensen uitgesloten (dreigen te) worden. Dit kunnen zij doen door te onderzoeken welke factoren tot problemen leiden en het bekendmaken van deze factoren aan instellingen en de overheid. Het maatschappelijk werk kan dus wel degelijk, in tegenstelling tot wat de vrouwen zelf denken, een rol spelen in de aanpak van de situatie van niqaabdraagsters.

Zo zijn er bijvoorbeeld veel opvattingen over de niqaab die vaak ongegrond zijn of op verkeerde informatie gebaseerd zijn. Zo wordt vaak geopperd dat de niqaab een belemmering vormt voor de integratie. Verschillende vrouwen gaven echter aan dat ze wel willen werken, maar dat ze hier de mogelijkheid niet toe krijgen. Ook zijn sommige vrouwen met hun opleiding gestopt omdat de school hen niet toestaat een niqaab te dragen. De belemmering voor de integratie wordt dus vaak vanuit de maatschappij opgeworpen en hoeft niet zozeer met de niqaab te maken te hebben. Dit is een situatie waarbij het maatschappelijk werk kan ingrijpen, en niet slechts op individueel niveau. Wil men op individueel niveau effectief hulpverlening bieden, dan moet in dit geval ook de houding ten opzichte van de niqaab in de maatschappij, die een probleemfactor vormt, aangepakt worden.

Conclusie en discussie

Met maatschappelijke integratie wordt bedoeld op deelname aan de samenleving in alle levensdomeinen. In dit onderzoek ligt de focus op participatie aan het maatschappelijke en sociale leven. Daarbij is gekeken naar aspecten als deelname aan het arbeidsproces en het onderwijs, het sociaal netwerk en contact met de buurt, het verrichten van vrijwilligerswerk en het bewegen in de publieke ruimte.

De boerka, zoals de gezichtssluier in Nederland bekend staat, wordt in feite in Nederland niet gedragen. De boerka is een gewaad dat het hele lichaam bedekt dat vooral in Afghanistan en omstreken gedragen wordt, terwijl vrouwen in Nederland een niqaab – een los kledingstuk dat alleen het gezicht bedekt – dragen. Dat de term boerka dan toch gebruikt wordt, is opmerkelijk en beïnvloed sterk de manier waarop er over de gezichtssluier gedacht wordt. Deze wordt daarmee namelijk in verband gebracht met onderdrukking en achterstelling van vrouwen.

Uit zowel de literatuur als de eigen onderzoeksresultaten blijkt echter dat vrouwen er zelf voor kiezen om hun gezicht te bedekken. Dit doen zij in de eerste plaats om religieuze redenen, maar daarnaast vaak ook om uiting te geven aan hun islamitische identiteit. De keuze voor de niqaab is een stap die deel uitmaakt van een langer proces waarin de vrouwen zich meer zijn gaan verdiepen in de islam en het praktiseren daarvan. Verder komt in zowel de literatuur als in dit onderzoek naar voren dat de vrouwen een goed en veilig gevoel ervaren bij het dragen van de niqaab. Wat opvalt is dat in de literatuur wordt aangegeven dat veel vrouwen tijdens hun verblijf in Saoedi-Arabië in verband met de pelgrimstocht zijn begonnen met het dragen van de niqaab. De vrouwen uit dit onderzoek zijn daar, op twee na, allemaal in Nederland mee begonnen.

Naast religieuze motieven wordt de niqaab in de literatuur ook beschreven als symbool van verzet. Vrouwen zouden een niqaab gaan dragen om zich daarmee te verzetten tegen de seksualisering van vrouwen in het Westen. Hoewel dit voor de meeste vrouwen niet de aanleiding is om een gezichtssluier te gaan dragen, kunnen zij zich wel deels in deze redenatie vinden. Religieuze motieven vormen voor hen de hoofdreden voor het dragen van de niqaab. Vanuit de visie dat het wordt gedragen uit verzet worden religieuze motieven echter buiten beschouwing gelaten, wat min of meer impliceert dat religie geen of een kleine rol speelt bij de keuze voor de niqaab. Een aantal vrouwen wijzen er echter wel op dat vrouwen steeds meer tot een lustobject worden gemaakt en dat de niqaab hen op dat gebied een veilig en bevrijdend gevoel geeft en hen beschermt tegen ongewenste seksueel getinte aandacht van mannen.

Een ander motief voor de niqaab die vanuit de literatuur wordt aangedragen is dat vrouwen daarmee hun solidariteit voor de islam willen tonen in een maatschappij die hen daar juist van wil vervreemden. De niqaab is daarmee een manier om de eigen identiteit te behouden. Ook bij deze visie geldt dat dit voor de vrouwen niet de hoofdreden is geweest om voor de niqaab te kiezen, maar meer een bijkomstigheid; de niqaab is voor hen een deel van hun identiteit geworden en ze zijn er trots op om moslim te zijn en dit uit te dragen.

De hoofddoek, en in meerdere mate de niqaab, staat in het Westen al lange tijd in een negatief daglicht. Het negatieve beeld dat men over de sluier van moslimvrouwen heeft, gaat terug tot de koloniale periode. In die tijd werd de sluier gezien als symbool van de onderdrukking en achterstelling van vrouwen. Deze visie is nog altijd sterk aanwezig in het Westen, wat bij-

voorbeeld terug te zien is in de plannen voor een verbod op de nikaab. De media speelt bovendien een belangrijke rol bij de beeldvorming over de nikaab. De manier waarop deze in de media gepresenteerd wordt lijkt een belangrijke invloed te hebben op hoe mensen over nikaabdraagsters denken en zich tot hen verhouden, hoewel de media hierin uiteraard niet de enige bepalende factor is. De vrouwen storen zich echter wel aan de media-aandacht, vooral omdat ze slechts zo'n kleine groep zijn, maar ook omdat de inhoud grotendeels onjuist is. De vrouwen willen graag verandering brengen in de negatieve manier waarop er vaak over de nikaab wordt gedacht. Dit willen zij vooral doen door hun eigen verhaal te laten horen en het hoe en waarom van de nikaab uiteen zetten om zo de misconcepties die over hen bestaan te bestrijden.

Hierbij dient overigens opgemerkt te worden dat er geen eenduidig beeld over de nikaab is; hét beeld bestaat dan ook niet. Dit blijkt niet alleen uit analyses van onderzoekers, maar ook uit de ervaringen van de nikaabdraagsters uit dit onderzoek blijkt dat zij zowel negatieve als positieve reacties krijgen. Daaruit valt heel duidelijk op te maken dat de meningen over de nikaab uiteenlopen. Volgens de theorie heeft dit verschil in standpunten te maken met botsende waarden – en in zekere zin gaat het om dezelfde waarden maar wordt daar op verschillende wijze betekenis aan gegeven – in plaats van een botsing tussen culturen, zoals veelal wordt aangenomen. Dat het inderdaad niet gaat om een botsing tussen culturen is duidelijk; de culturele achtergrond van de vrouwen is zeer divers en hun keuze om de nikaab te dragen staat hier bovendien geheel los van. Er lijkt dus eerder sprake te zijn van een botsing tussen waarden dan wel een verschil van betekenisgeving daaraan. Waar religie voor nikaabdraagsters zeer belangrijk is en de drijfveer is om de nikaab te dragen, past de nikaab volgens tegenstanders niet binnen een moderne seculiere samenleving. Hier botst het wel degelijk, namelijk in de mate waarop religie geuit wordt. Echter, waar nikaabdraagsters zich bijvoorbeeld vrij en veilig voelen middels het dragen van de nikaab, zien tegenstanders de nikaab juist als vrijheidsbeperkend en een middel dat ongelijkheid bevordert. De waarde vrijheid heeft voor beide partijen dus een verschillende betekenis.

Maatschappelijke integratie

Op de meeste scholen en universiteiten is er een verbod op het dragen van gezichtsbedekkende kleding. Sommige vrouwen zijn (onder andere) om deze reden gestopt met hun opleiding. De vrouwen die hun opleiding wel hebben voortgezet doen hun nikaab in de klaslokalen af en doen hem daarbuiten weer om. Het stoppen of voortzetten van de opleiding heeft uiteraard niet alleen te maken met het niet mogen dragen van de nikaab, maar ook met de toekomstwensen die vrouwen hebben en het belang dat ze aan een opleiding hechten. Desalniettemin vinden de vrouwen die hun opleiding zijn gestopt het jammer dat ze deze niet af hebben kunnen ronden.

De vrouwen uit dit onderzoek vinden bovendien dat de nikaab zelf geen belemmering vormt om te studeren, maar de houding van de omgeving ten opzichte van de nikaab wel. Het verbieden van de nikaab op scholen vormt voor sommigen een belemmering om een opleiding te volgen, terwijl ze wel graag een opleiding zouden willen volgen of afronden. Zij hechten echter meer belang aan hun nikaab en zijn niet bereid om deze af te doen voor een opleiding.

Uit zowel dit onderzoek als de literatuur blijkt dat werk een lastigere kwestie is. In de literatuur komt niet duidelijk naar voren of de vrouwen betaald werk hebben, de vrouwen uit dit onderzoek hebben dit in ieder geval niet. Voor de meeste vrouwen is dit een bewuste keuze; zij geven aan (momenteel) geen behoefte te hebben om buitenshuis te werken en vinden de

zorg voor hun gezin belangrijker. Daarnaast hebben zij ook conservatieve opvattingen over de rolverdeling van mannen en vrouwen; zij vinden dat het de taak van de echtgenoot is om voor inkomsten te zorgen. Wel zijn ze bereid om eventueel van huis uit te werken. Een vergelijkbaar beeld is terug te vinden in de literatuur.

Er zijn echter ook vrouwen die wel graag willen werken. Zij kunnen vanwege hun niqaab echter geen baan vinden. Hoewel ze begrijpen dat het tonen van het gezicht in sommige beroepen belangrijk is, vinden ze dat dit voor veel functies niet noodzakelijk is en dat ze ondanks hun gezichtssluier prima kunnen functioneren. Toch krijgen zij hier niet de kans toe, waardoor zij het niet kunnen vinden van een baan wijten aan de houding van de Nederlandse samenleving en dat dit niet zozeer met de niqaab te maken heeft. In (bepaalde delen van) Engeland is het daarentegen wel mogelijk om als niqaabdraagster betaald werk te krijgen.

Dat de vrouwen geen betaald werk hebben of dit niet kunnen vinden, wil niet zeggen dat ze helemaal niet werken. Een aantal vrouwen doet namelijk vrijwilligerswerk. Ook in de literatuur is terug te vinden dat veel vrouwen actief zijn op dit gebied. Het werk dat ze dan doen heeft veelal met de islam te maken, zoals lesgeven in de moskee, het geven van lezingen over de islam of hulpverlening aan moslima's.

Hoewel op het gebied van bewegingsvrijheid in de literatuur naar voren komt dat vrouwen zelf vinden dat ze buitengesloten worden, is dat bij de meeste vrouwen in dit onderzoek minder. De meesten ervaren hun bewegingsvrijheid als normaal, hoewel het dragen van de niqaab wel degelijk invloed op hun bewegingsvrijheid heeft. Dit komt in de literatuur eveneens duidelijk naar voren. Zo vermijden bijna alle vrouwen wel bepaalde plekken – voornamelijk witte buurten of drukke plaatsen – omdat ze daar meer last hebben van negatief commentaar. Sommige vrouwen gaan zelfs minder vaak de deur uit of laten zich liever door iemand vergezellen omdat ze zich niet veilig voelen.

Bijna alle vrouwen krijgen elke keer dat ze zich op straat, in het openbaar vervoer, in een winkel of elders begeven te maken met negatieve reacties. Deze reacties variëren van aanstaren en schelden tot (dreigingen) met fysiek geweld en doodsb bedreigingen. De invloed die negatieve reacties op de vrouwen hebben, verschilt per persoon. Enerzijds heeft dit te maken met karakter, maar aan de andere kant ook met de aard van de reacties en hoe vaak ze met dergelijke reacties te maken krijgen. Zo trekt de een zich er niks van aan terwijl de ander hierdoor minder vaak naar buiten gaat. De vrouwen zien het commentaar bovendien als beproeving voor hun geloof en door geduld uit te oefenen hopen ze op Gods beloning.

De mate waarin vrouwen met negatieve opmerkingen te maken krijgen lijkt verband te houden met in wat voor omgeving ze zich bevinden. In (grotendeels) autochtone buurten hebben de vrouwen er duidelijk meer last van dan in 'zwarte' buurten en werd er zelfs opgemerkt dat ook opleidingsniveau van mensen er toe kan doen. In dit onderzoek was de relatie tussen commentaar en omgeving vrij sterk terwijl deze in de literatuur minder duidelijk is.

In de literatuur blijft het sociaal netwerk van niqaabdraagsters en eventuele veranderingen daarbinnen onbesproken. Uit dit onderzoek blijkt in ieder geval dat het gaan dragen van de niqaab voor de vrouwen nauwelijks invloed heeft gehad op de omvang van hun sociaal netwerk of de personen daarbinnen. De meeste vrouwen hebben een (redelijk) groot netwerk, bestaande uit voornamelijk vriendinnen en familie. Hoewel uit onderzoek onder moslims in Nederland blijkt dat praktiserende moslims hun sociale contacten vooral binnen de eigen etnische groep hebben, blijkt dat niet uit dit onderzoek. De personen binnen het sociaal net-

werk van de vrouwen hebben namelijk een verscheidenheid aan etnische achtergronden. Wel zijn deze veelal (praktiserend) moslim. Verder blijkt uit onderzoek dat hoe meer vrienden jonge moslims binnen de eigen etnische groep hebben, hoe religieuzer zij zijn. Ook dit lijkt niet op te gaan voor de vrouwen uit dit onderzoek. Mogelijk kan dit een rol gespeeld hebben bij de groter wordende religieuze betrokkenheid van sommige vrouwen, maar de vrouwen gaan vooral om met gelijkgezinde moslima's, waarbij etniciteit er niet zoveel toe doet. De mate van religieuze betrokkenheid lijkt in deze context dan ook meer verband te houden met de religiositeit van de vriendengroep in plaats van de etniciteit. Bovendien zijn sommige vrouwen autochtone bekeerlingen, voor wie personen van dezelfde afkomst zeer waarschijnlijk geen invloed hebben gehad op hun mate van religiositeit.

Veranderingen binnen het sociaal netwerk sinds de vrouwen niqaab zijn gaan dragen zijn er niet of nauwelijks. Dit heeft er ongetwijfeld mee te maken dat de vriendenkring van de vrouwen voornamelijk uit andere praktiserende moslima's bestaat die juist achter hun keuze voor de niqaab staan. Minder religieuze vriendinnen of vriendinnen die geen moslim zijn hadden soms wel vragen, maar hadden er verder geen moeite mee. Er is echter wel een verschuiving in het sociaal netwerk waar te nemen vanaf het moment dat de vrouwen zich meer in de islam zijn gaan verdiepen. Daarbij is vaak te zien dat ze steeds meer in contact komen met praktiserende moslima's en dat het contact met niet-praktiserende vriendinnen of niet-moslim vriendinnen vervaagde, hoewel dat laatste lang niet altijd het geval is geweest.

In het contact met burens en buurtgenoten zijn eveneens geen grote veranderingen waar te nemen. Burens met wie de vrouwen al voor het dragen van de niqaab goed contact hadden, is dit contact onveranderd gebleven. Sommige burens, waar de vrouwen nooit echt contact mee hebben gehad, zijn echter wel wat afstandelijker gaan doen; zij groeten bijvoorbeeld niet meer.

Kortom, op het gebied van onderwijs en arbeid en fysieke bewegingsvrijheid ondervinden de vrouwen last van het negatieve beeld over de niqaab. Op hun sociaal netwerk heeft dit minder invloed; vriendinnen zijn veelal blij met hun keuze voor de niqaab, maar ouders hebben er in eerste instantie wel moeite mee maar accepteren het uiteindelijk wel. Verder is het contact met buurtgenoten over het algemeen hetzelfde gebleven.

Rol maatschappelijk werk

De vrouwen uit dit onderzoek zijn van mening dat het maatschappelijk werk geen bijzondere betekenis voor hen kan hebben, omdat ze vinden dat de oorzaak van hun situatie ligt bij hoe de samenleving – politiek, media, omstanders, werkgevers, etc. – zich ten opzichte van hen verhoudt en het maatschappelijk werk daar niks aan kan veranderen. Wel noemen ze een aantal punten die maatschappelijk werkers in beschouwing kunnen nemen of toe kunnen passen in individuele hulpverlening. Daarbij is het bieden van bemiddeling tussen hen en instanties het belangrijkste punt.

Het maatschappelijk werk kan echter wel degelijk een rol spelen bij de verbetering van de positie van niqaabdraagsters. De vrouwen hebben vooral te maken met uitsluiting en dit probleem vereist een structurele aanpak. De taak van het maatschappelijk werk is onder andere in te grijpen wanneer de rechten van mensen bedreigd worden en het versterken van de maatschappelijke positie van deze mensen. Omdat in het geval van niqaabdraagsters hun rechten in het geding zijn en zij gemarginaliseerd worden, heeft het maatschappelijk werk de

taak om in te grijpen en ernaar te werken dat de houding van de samenleving ten opzichte van hen verandert en zij dezelfde kansen krijgen als ieder ander.

Discussie

Dit onderzoek pretendeert niet representatief te zijn voor alle niqaabdraagsters in Nederland. Een onderzoek onder elf personen uit een populatie van (maximaal) tweehonderd is uiteraard niet representatief voor de hele populatie. De meeste vrouwen zijn rond de twintig jaar oud, wonen in de Randstad, zijn in Nederland geboren en/of opgegroeid en spreken vloeiend Nederlands. Het is echter goed mogelijk dat er ook niqaabdraagsters zijn die niet aan deze beschrijving voldoen. Zij kunnen mogelijk met andere problemen te maken hebben waar de andere vrouwen niet mee te kampen hebben. Er zijn echter wel een aantal opmerkelijke overeenkomsten onder de vrouwen die aan dit onderzoek hebben deelgenomen die zeer waarschijnlijk ook gelden voor (een groot deel van) andere niqaabdraagsters die in Nederland wonen, zoals bezorgdheid om de eigen veiligheid in de openbare ruimte.

Echter heeft dit onderzoek, net als elk ander onderzoek, zijn beperkingen. Zo komt in dit onderzoek geen uitgebreide analyse van de beeldvorming over de niqaab in Nederland aan bod. Gezien het tijdsbestek waarbinnen dit onderzoek moest worden afgerond ontbrak de tijd om hier uitgebreid onderzoek te doen naar de diversiteit in denkbeelden over dit onderwerp. Om die reden zijn er hierover dan ook een beperkt aantal bronnen geraadpleegd. Op basis van deze bronnen bleek het beeld dat toch wel overheerst vooral negatief is. Dit wordt bekrachtigd door de ervaringen van de respondenten. De focus van dit onderzoek ligt dan ook vooral op de invloed van het negatieve beeld.

Verder dient opgemerkt te worden dat het beeld over de niqaab niet de enige factor zal zijn die van invloed is op de maatschappelijke integratie van niqaabdraagsters. Hoewel dit wel een belangrijke rol speelt, hebben andere factoren – die in dit onderzoek niet aan bod zijn geweest – mogelijk ook invloed. Men kan op basis van de uitkomsten van dit onderzoek dus niet stellen dat uitsluitend het negatieve beeld oorzaak is van de situatie van niqaabdraagsters.

Vervolgonderzoek

Naar aanleiding van dit onderzoek zijn er een aantal onderwerpen waarover nader onderzoek wenselijk is. Zo lijkt er een verband te zijn tussen de omgeving en de mate van negatieve reacties tegenover niqaabdraagsters. Daar is in dit onderzoek geen bijzondere aandacht aan besteed, maar naar aanleiding van de interviews lijkt dit in sommige gevallen wel zo te zijn. Indien er inderdaad een verband is tussen het soort buurt en de mate van negatieve reacties, wil dit eerder wat zeggen over de mensen die in die buurt wonen dan over de niqaabdraagsters.

Een ander onderwerp dat eveneens nader onderzoek behoeft is hoe niqaabdraagsters zelf denken over de visie dat de niqaab de communicatie belemmert en een teken van uitsluiting is. Zoals in dit onderzoek naar voren is gekomen nemen sommige vrouwen heel bewust het initiatief tot contact omdat ze gemerkt hebben dat andere mensen daar zelf niet toe geneigd zijn. Het is dus zeer interessant om te onderzoeken wat vrouwen hier zelf van vinden en in hoeverre ze zich hier bewust van zijn of zich hier mee bezig houden.

Ten slotte is het erg interessant om te onderzoeken hoe de vrouwen hun weg naar (het praktiseren van) de islam gevonden hebben. De meeste vrouwen zijn vrij modern opgevoed en heb-

ben van huis uit niet een strikte toewijding aan de islam meegekregen. Een paar vrouwen hebben de islam helemaal niet van huis uit meegekregen en zijn pas sinds een aantal jaar moslim. Het is erg interessant om achter het levensverhaal van niqaabdraagsters te komen, en mogelijk zal dit ook een beter inzicht geven in de reden waarom ze besloten hebben om een niqaab te gaan dragen.

Aanbevelingen

Op basis van de uitkomsten van het onderzoek worden in dit hoofdstuk een aantal aanbevelingen gedaan. Deze aanbevelingen zijn enerzijds gericht aan maatschappelijk werkers en anderzijds aan de opdrachtgever, het lectoraat Burgerschap en Diversiteit. Het lectoraat richt zich op het vertalen van kennis naar de praktijk. Met de volgende aanbevelingen worden hier een aantal suggesties toe gedaan.

Het onderwerp dat in dit onderzoek centraal staat is nog weinig onderzocht en de resultaten van het onderzoek bieden nieuwe inzichten in de situatie. De aanbevelingen, die voortkomen uit deze resultaten, beschrijven dan ook nieuwe mogelijkheden om naar een oplossing van de situatie te werken. Zo is het betrekken van het maatschappelijk werk binnen dit plaatje een innovatieve manier om de maatschappelijke integratie van nikaabdraagsters te bevorderen. Daarnaast is het toewerken naar een bredere acceptatie van de nikaab in Nederland, wat de boventoon van de aanbevelingen is, een vrij nieuw geluid dat tot op heden veel te weinig als een mogelijkheid is beschouwd.

Aanbeveling 1: Neem kennis van de achtergrond van nikaabdraagsters

Maatschappelijk werkers dienen altijd met een open houding met cliënten om te gaan. Hun eigen opvattingen over (groepen) mensen mogen een goede hulpverlening niet in de weg staan. Kennis over de achtergrond van cliënten met een andere cultuur of religie zal maatschappelijk werkers helpen om zich beter in te kunnen leven in cliënten en hen beter te begrijpen en zodoende beter hulp te verlenen. Daarnaast zal het ook helpen om met een minder bevooroordeelde houding met cliënten te spreken. Dit geldt des te meer wanneer de cliënt een nikaabdraagster betreft. Er bestaat een bepaald beeld over hen en verder is er weinig over hen bekend. Dit kan de hulpverlening aan hen beïnvloeden. Maatschappelijk werkers dienen zich dus te verdiepen in de redenen waarom de vrouwen een nikaab dragen en hen hier eventueel zelf naar te vragen. De vrouwen waarderen het wanneer mensen interesse tonen voor de nikaab – uiteraard zolang dit op een respectvolle manier gebeurt.

Aangezien de vrouwen toegewijde moslims zijn zouden maatschappelijk werkers ook wat algemene kennis moeten hebben over de islam. Een bepaalde mate van kennis over de islam stelt maatschappelijk werkers beter in staat om de beleavingswereld van de vrouwen te begrijpen. Dit geldt bovendien niet alleen voor het contact met nikaabdraagsters, maar met islamitische cliënten in het algemeen.

Aanbeveling 2: Bied vrouwen een podium om hun verhaal te doen

Het negatieve beeld over de nikaab is grotendeels gebaseerd op vooronderstellingen die vaak niet kloppen. De vrouwen die een nikaab dragen ondervinden hier last van en worden door dit beeld actief uitgesloten. Het is dus belangrijk dat het beeld over nikaabdraagsters verandert. Een manier om dit te doen is door hen een podium te bieden om hun kant van het verhaal te laten horen, waarbij vooral gefocust dient te worden op de reden waarom zij de nikaab dragen en wat voor effect het veelal incorrecte beeld op hen heeft. Dit kan op verschillende manieren gebeuren. Het kan door vrouwen letterlijk podium te bieden, door bijeenkomsten te organiseren waarbij een aantal nikaabdraagsters het woord wordt gegeven. Er vinden bovendien geregeld themabijeenkomsten plaats rond het onderwerp diversiteit; het thema nikaab in Nederland past daar uiteraard prima bij. Hierbij is het niet alleen belangrijk om vrouwen hun stem te laten horen, maar ook om inzichtelijk te maken dat er in de discussie

rond de niqaab geen sprake is van een botsing tussen culturen – wat het wij-zij denken alleen maar bevordert – maar van een botsing tussen waarden of een verschil in betekenisgeving daaraan.

Podium bieden kan echter ook door aandacht aan deze groep vrouwen te besteden op websites die zich focussen op de emancipatie van vrouwen of aandacht besteden aan mensen die met uitsluiting te maken hebben. Maar ook door ervoor te zorgen dat ze in de media hun verhaal kunnen doen kan het stereotiepe beeld worden tegengegaan.

Verder zouden de vrouwen aangemoedigd dienen te worden om ook in hun eigen omgeving het beeld dat zij als incorrect zien te bestrijden. Dit kunnen zij bijvoorbeeld doen door het initiatief te nemen tot contact of met mensen in gesprek te gaan.

Aanbeveling 3: Spreek politieke partijen aan

Om echt verandering te bewerkstelligen dient er invloed uitgeoefend te worden op het beleid. Ook politieke partijen dienen geattendeerd te worden op de invloed die het negatieve beeld heeft en de manier waarop de politiek daar aan bijdraagt. Verboden op de niqaab op scholen en binnen instellingen werken juist averechts: vrouwen gaan juist niet meer naar school en komen niet aan een baan. Bovendien zullen de huidige plannen voor een deelverbod op de niqaab alleen maar verder bijdragen aan de uitsluiting van niqaabdraagsters in plaats van aan hun maatschappelijke integratie. Maatschappelijk werkers dienen politieke partijen hierop te attenderen. Daarnaast zouden ze juist voor een versoepeling van het beleid moeten pleiten zodat niqaabdraagsters makkelijker aan een baan kunnen komen en een opleiding kunnen volgen. Mogelijk zal dit niqaabdraagsters juist stimuleren om dit te doen.

Daarnaast dient er overeenstemming bereikt te worden dan wel afspraken gemaakt te worden tussen beleidsmakers en niqaabdraagsters over in welke situaties de niqaab niet wenselijk is en in welke deze geen probleem vormt (bijvoorbeeld op het gebied van werk en opleiding). Daarbij dient er uiteraard gestreefd te worden naar afspraken die voor beide partijen acceptabel zijn. Het oprichten van een belangenvereniging is een manier om hier op georganiseerde wijze werk van te maken. Deze belangenvereniging fungeert dan als een spreekbuis voor niqaabdraagsters. Het spreekt voor zich dat zo'n vereniging in contact staat met deze vrouwen. Hoewel niqaabdraagsters niet zozeer onderkennen dat ze een probleem hebben, zijn ze wel degelijk geïnteresseerd in verbetering van hun situatie en zijn zij bereid om daar stappen toe te nemen.

Literatuurlijst

Abu-Lughod, L. (2006). *The Muslim woman: The power of images and the danger of pity*. www.eurozine.com. Geraadpleegd op 5 mei 2013

Ahmed, L. (1992). *Women and gender in Islam: historical roots of a modern debate*. New Haven en Londen: Yale University

Bakht, N. (2012). Reasonable accommodation: Managing religious diversity. In Beaman, L. G. (Red.), *Veiled objections: facing public opposition to the niqaab* (pp. 70-100). Vancouver: UBC Press

Bullock, K. (2000). Challenging Media Representations of the Veil: The Contemporary Muslim Women's Reveiling Movement. *The American Journal of Islamic Social Sciences*

De Haagse Hogeschool. *Lectoraat Burgerschap en Diversiteit*. www.hhs.nl. Geraadpleegd op 10 januari 2013

Down, S. (2011). Debating the burqa: how the burqa debate can reveal more than it hides. *Canterbury Law Review*, vol. 17, nr. 2, 2011 (pp. 375-396).

Grillo, R. en Shah, P. (2012). *Reasons to ban? The anti-burqa movement in Western Europe*. Max Planck Institute for the Study of Religious and Ethnic Diversity: Göttingen

Huisman, E. & Lobik, J. (2011). *Boerka ontsluierd*. www.ans-online.nl. Geraadpleegd op 5 januari 2013

Klis, H. (2012). *Raad van State opnieuw kritisch op boerkaverbod*. NRC, 6 februari

Maliepaard, M. (2012). *Religious trends and social integration: Muslim minorities in the Netherlands*.

Maliepaard, M. en Gijsberts, M. (2012). *Muslim in Nederland 2012*. Sociaal Cultureel Planbureau: Den Haag

Moors, A. (2009). *Gezichtssluiers: Draagsters en debatten*. www.e-quality.nl. Geraadpleegd op 16 december 2012

Nederlandse Vereniging van Maatschappelijk Werkers (2011). *Beknopt beroepsprofiel van de maatschappelijk werker: Een samenvatting*. Utrecht: NVMW

Nederlandse Vereniging van Maatschappelijk Werkers (2010). *Beroepscode voor de maatschappelijk werker: Collectieve beroepsnormen van het beroep maatschappelijk werker*. Utrecht: NVMW

Rijksoverheid (2012). *Bruggen slaan: Regeerakkoord VVD-PvdA*. www.rijksoverheid.nl. Geraadpleegd op 10 januari 2013

Satyane, S. en Tigchelaar, H. (2005). *Ik wens jou een plaats in de hemel: Hulpverleners spelen in op de religieuze achtergrond van moslimcliënten*. Utrecht: Hogeschool Utrecht

Shadid, W. (2005). Berichtgeving over moslims en de Islam in de westerse media: Beeldvorming, oorzaken en alternatieve strategieën. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap* (p. 330-346). Den Haag: Boom-Lemma uitgevers

Stichting Al-Istiqamah (z.j.). *Het belang van islamitische hulpverlening*. istiqamah.nl. Geraadpleegd op 25 april 2013

Tigchelaar, J. (2011). Een intimiderend wetsvoorstel: Het boerkaverbod beoordeeld. In C. J. Forder (Red.), *Gelijke behandeling: oordelen en commentaar 2011* (pp. 377-394). Nijmegen: Wolf Legal Publishers

Vereniging van Nederlandse Gemeenten (z.j.). *Algemeen verbod gelaatsbedekkende kleding*. www.vng.nl. Geraadpleegd op 25 april 2013

Verhagen, P. (2012). Discussie en inspiratie rond wetenschap, geloof en hulpverlening. *Psyche & Geloof*, 23 (2012), nr. 2 (pp. 71-79).

Verharen, L. en Nicolassen, A. (2005). *Maatschappelijk werk in de breedte* (p. 22). Houten: Bohn Stafleu van Loghum

Vormingsleergang voor Sociaal en Pedagogisch Werk (2010). *Overzicht kerntaken en uitgangspunten van het maatschappelijk werk*. www.evspw.hogent.be. Geraadpleegd op 8 mei 2013

Woodhead, L. (2009). The muslim veil controversy and European values. *Swedish Missiological Themes*, vol. 97, nr. 1, 2009 (pp. 89-105).